

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Antik Çağdan Orta Çağa Yahudi Karşıtlığının Ortaklaşan Söylemi

The Common Discourse of Antisemitism from Ancient Times to the Middle Ages

Ömer Faruk Araz

Doç.Dr., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı
Assoc.Prof., Marmara University, Faculty of Divinity, Department of History of Religions
İstanbul/Türkiye

omer.araz@marmara.edu.tr

orcid.org/0000-0002-7425-4164

Geliş Tarihi: 27.09.2024

Kabul Tarihi: 18.12.2024

Yayın Tarihi: 30.12.2024

Date of Submission: 27.09.2024

Date of Acceptance: 18.12.2024

Date of Publication: 30.12.2024

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi bir iç hakem (yayın ve danışma kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise en az iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi.

Peer-Review: Single anonymized internal (editorial and advisory board members) and at least double anonymized external double-blind peer review

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Benzerlik Taraması: Benzerlik taraması yapılarak intihal içermediği teyit edildi.

Plagiarism Check: It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Funding: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Atıf/Cite As: Araz, Ömer Faruk. "Antik Çağdan Orta Çağa Yahudi Karşıtlığının Ortaklaşan Söylemi". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 67 (2024): 280-310

DOI: doi.org/10.15370/maruifd.1557350

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Antik Çağdan Orta Çağa Yahudi Karşıtlığının Ortaklaşan Söylemi

The Common Discourse of Antisemitism from Ancient Times to the Middle Ages

Öz: Dinî gruplar arasında yaşanan görüş ayrılıkları, mücadele ve çatışmaların belli başlı temel sebeplerinden bahsetmek mümkündür. Aynı coğrafyada mevcudiyetini sürdürmek, dolayısıyla başta siyasi üzere sosyal, kültürel, ticari ve dinî olarak sürekli karşı karşıya gelmek bu çatışma sebepleri arasında görülebilir. İskenderiyede M.Ö. 3. yüzyıldan itibaren Pagan toplumla Yahudilerin bir arada yaşamasına bağlı olarak ortaya çıkan, zaman zaman çatışma noktasına varan Pagan-Yahudi tartışmaları bu kapsamda değerlendirilebilir. Söz konusu mücadele ve çatışmaların diğer nedeni olarak bir dinin içinden yeni fikirler, görüşler ya da dinî yorumlar ortaya koymak suretiyle ayrışarak/farklılaşarak yeni bir dinî grubun oluşmasıyla, nevezuhur inanç mensupları ile eski dindaşları arasında görülen tartışma, mücadele ve çatışmalar verilebilir. Miladi ilk yüzyıldan itibaren Yahudilik içinden doğan Hıristiyanlığı benimseyenlerle Yahudiler arasında iki bin yıldır süregelen tartışmalar buna örnek olarak zikredilebilir. Üçüncü olarak, tarih, teoloji ya da ritüel alanda ortak özellikleri bulunan inanç grupları arasında da mücadele ve çatışmalar görülebilir. Yahudi kutsal kitabında yer alan çeşitli anlatılar, Yahudilikte bulunan bazı ritüeller Kur'an-ı Kerim'de de ana hatlarıyla yer almaktadır. Ancak bu ortak noktalarla ilgili anlayış, yorum ve pratik farklılıkları söz konusu olabilmesi sebebiyle iki din (mensupları) arasında 7. yüzyıldan itibaren yaşanan tartışmalar da bu duruma örnek verilebilir.

Tarihin çok farklı devirlerinde yaşanmış olsa da pagan ve Hıristiyan yazarların Yahudilere yönelik eleştiri ve suçlamalarında bazı ortak noktalar göze çarpmaktadır. Bu çalışmada Paganların Yahudilere yönelik suçlamalarında bazı iddiaların binlerce yıl geçse de Hıristiyanlarca kullanılmaya devam ettiği, bunların gerçek olup olmadığıyla ilgili herhangi bir inceleme yapma gereği duymadan iddiaların tekrarlandığı ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Hıristiyan coğrafyada Yahudilerle ilgili eski eleştiri mirasının aynen devralındığı, bunun üzerine yeni eleştiriler de eklendiği gösterilerek ve bunların Yahudilere yönelik şiddete dönüştüğüne işaret edilerek Yahudi karşıtlığının tarihte en yaygın, şiddetli ve uzun süreli olarak Hıristiyan dünyada yaşandığı dile getirilecektir. Josephus'un eserleri gibi klasik çalışmaların yanı sıra modern dönemde yapılan çalışmalar da incelenmek suretiyle hedeflenen sonuçlara ulaşılmaya çalışılacaktır. Bu çalışma ile özellikle son yıllarda Yahudi karşıtlığının neredeyse tamamen Müslümanlarla ilişkilendirilmeye çalışılmasının tarihi zeminden yoksun olduğu, Yahudi-Hıristiyan ilişkileri tarihinin ise son derece kanlı hadiselerle dolu olduğu, ülkemizdeki okuyucu kitlesinin dikkatine sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yahudilik, Antisemitizm, Hıristiyanlık, Kan İftirası, Suları Zehirlenme, Demonizasyon

Abstract: The differences in opinion, struggles, and conflicts among religious groups can be attributed to several key factors. One such factor is the continuous interaction on political, social, cultural, commercial, and religious levels, especially when these groups coexist within the same geographical area. For example, the Pagan-Jewish debates in

Alexandria, which at times escalated into conflicts starting from the 3rd century BCE, can be understood within this context. Another reason for conflicts arises when a new religious group emerges from within an existing religion, often leading to tensions between the adherents of the new belief system and their former co-religionists. A notable example is the two millennia-long conflict between Jews and those who embraced Christianity, which originated from Judaism in the first century CE.

A third reason for conflict can be observed among religious groups that share common historical, theological, or ritualistic features. Certain narratives found in the Torah, as well as some Jewish rituals, are also present in the Qur'an. However, due to differing interpretations and practices of these shared elements, disputes between Judaism and Islam have occurred.

In this study, it is highlighted that certain accusations made by Pagans against Jews persisted and were later adopted by Christians, even after thousands of years, without critically examining the validity of these claims. Additionally, new criticisms were added, further exacerbating these accusations and leading to violence against Jews. It is demonstrated that the most widespread, intense, and prolonged instances of anti-Jewish sentiment occurred within the Christian world. The study also emphasizes that recent attempts to associate anti-Jewish sentiment almost exclusively with Muslims lack a historical basis. It is brought to the readers' attention that the history of Jewish-Christian relations is marked by extremely violent incidents.

In the first section, the main accusations made by Pagan writers against Jews are examined under the following categories: "Accusations Regarding the History and Origins of the Jews," "Accusations Regarding Jewish Rituals," and "Accusations Against Jewish Character." Various views concerning historical events such as the Exodus, as well as rituals like the Sabbath, the prohibition of pork consumption, and circumcision, are presented. Accusations of misanthropy and xenophobia towards Jews are also discussed.

In the second section, the accusations made by Christian writers against Jews are analyzed under the headings "Continuation of Pagan Accusations" and "New Accusations against Jews." Examples of fundamental accusations made by Church Fathers, such as the belief that the calamities suffered by Jews were a result of their erroneous religious practices, are provided. Accusations from the late Middle Ages, including blood libel, hostility towards the Talmud, collaboration with enemies, and allegations that Jewish law was problematic, are also examined. In the second part, accusations are explored such as claims that Jews exploited Christian society through usury, desecrated the Holy Eucharist Bread, attempted to poison Christians, and that Jewish men were punished with a disease of bloody hemorrhoids.

The study shows that Christian writers, to some extent, continued the criticisms made by Pagan writers. However, while Pagan criticisms were largely driven by political and social factors rather than theological ones, Christian critiques were primarily based on biblical theology and the authority of the Church. Christian writers launched theological attacks against Judaism and Jews in order to assert that they represented the *true faith*. Every opportunity was used to emphasize the alleged wickedness of Jews and their alignment with the devil. Various criticisms found in the Gospels, such as the accusation of being *God-killers*, were frequently used by Christian writers as a basis for their claims. The use of accusations derived directly from Christian scripture provided a religious justification for anti-Jewish sentiment and hostility within Christian societies, laying the groundwork for some of the most severe acts of violence against Jews throughout history.

Keywords: Judaism, Antisemitism, Christianity, Blood Libel, Well Poisoning, Demonization

Giriş

Aynı coğrafyadaki dinî gruplar arasında yaşanabilen siyasi, ticari ya da sosyal çatışmaların etkisinin dinî sahada da görülmesi sık karşılaşılan bir durumdur. Böyle zamanlarda en sık başvurulan yöntemlerden biri rakip grubun olabildiğince kötülenmesi, şeytanlaştırılması olmuştur. Tarih boyunca Yahudiler çoğunlukla diğer milletlerin hâkimiyetleri altında bulunmuşlardır. Üç bin yılı aşkın zaman diliminde kendi devlet yönetimleri altında yaşadıkları toplam süre birkaç asrı geçmemektedir. Bu sebeple Yahudiler hemen her dönemde birlikte yaşadığı gruplar tarafından hedef alınmışlardır.

Bir kavram olarak antisemitizm, 19. yüzyılda ortaya çıkması sebebiyle çok yeni olsa da Yahudilere ya da onların inançlarına karşı olmak, onlara yönelik olumsuz söylem ve eylemlerde bulunmak neredeyse Yahudilik tarihi kadar eskidir. Bu bağlamda literatürde Yahudilere yönelik çeşitli kötülleme ve suçlamalarda bulunan en eski örnekler İskenderiyedeki bazı pagan yazarlara ait iddialardır. Manetho, Apion gibi isimlerin suçlamaları kendi dönemlerinde etkili olduğu gibi, daha sonraki yazarlara da ilham kaynağı olmuştur. Her ne kadar bu isimlerin yazdıkları günümüze kadar gelmese de Josephus'un onlara cevap niteliğinde kaleme aldığı *Against Apion*¹ adlı eserle onların iddiaları büyük oranda günümüze ulaşmıştır. Josephus bu eserde yukarıdaki isimler başta olmak üzere Chaeremon (M.Ö. 1.yy.), Lysimachus (M.Ö. 360?-281), Posidonius (M.Ö. 135-51) ve Apollonius Molon (M.Ö. 1.yy.) gibi başka yazarların da Yahudilik ve Yahudiler hakkındaki iddialarına yer vererek bunları çürütmeye çalışmıştır.

Hıristiyanlığın Yahudilikle ilişkisi herkesin malumudur. Yahudilerin miladi 2. yüzyılda özellikle Kudüs'ten çıkarılması, Yahudi toplulukların dünyaya yayılarak farklı coğrafyalarda azınlık halinde yaşamaya başlamaları ve Hıristiyanlığın Roma'nın devlet dini haline gelmesi ile Yahudilerin Hıristiyan yönetimler altında yaşamak durumunda kalmaları, zaten ilişkileri problemlili iki dinî grubun bazı bölgelerde daha fazla karşı karşıya gelmelerine neden olmuştur. Aslında Hıristiyan kutsal metinlerinde Yahudilere yönelik çok sert ifadelerle eleştiri ve aşağılamalara yer verilmiş olması² iki grubun aralarındaki problemlerin çok erken zamanlardan başladığını göstermektedir. Benzer şekilde ilerleyen yüzyıllarda Hıristiyanların çeşitli vesilelerle Yahudilere yönelik suçlamaları söz konusu olmuş, bu suçlamalarda Hıristiyanlıktan çok daha eski dönemlerde, farklı inanç ve toplumlardaki bazı iddiaların tevarüs edildiği ve tekrar gündeme getirildiği görülmüştür.

Bu çalışmada ilk olarak M.Ö. 4. ve 3. yüzyıllardan başlayarak Mısır ve Roma gibi pagan toplumlarda Yahudilere yöneltilen eleştiriler genellikle Josephus'un *Against Apion* isimli eseri üzerinden incelenecek ve belli başlıklar altında gruplanacaktır. Akabinde orta çağ boyunca özellikle Hıristiyan dünyada Yahudilere yöneltilen eleştiriler modern kaynaklar ışığında ele alınacak, bunlardan pagan toplumlarda yapılan eleştirilerin bir tekrarı mahiyetinde olanlar

1 Josephus, *Against Apion or On the Antiquity of the Jews*.

2 İncillerde Yahudilere yöneltilen olumsuz ifade ve eleştiriler için bkz. Ömer Faruk Araz, "Yeni Ahit'te ve Kuran-ı Kerim'deki Yahudilere Yöneltilen Eleştirilerin Analizi", 795-813.

ile yeni eleştiriler ayrı ayrı tasnif edilecektir. Bazen iki bin yılı aşkın süre geçse ve iddianın ilk ortaya atıldığı zamanki sosyal yapılar ya da inanç grupları değişse de *öteki* ya da *düşman* olarak görülen inanç mensuplarına yönelik *demonizasyon* (şeytanlaştırma) söylemlerinin büyük oranda korunduğu, benzeştiği ortaya koyulmaya çalışılacaktır. *Demonizasyon* sürecinde iddianın yanlışlığının bilimsel olarak ortaya konması ya da yetkili makamlarca dile getirilmesinin hiçbir etkisinin olmadığı ve kitlelerin söz konusu iddiaları sürdürdüğü gösterilmeye çalışılacaktır. Ayrıca yeni inanç gruplarında üretilen yeni iddialara yer vermek suretiyle *demonizasyon* söylemlerinin nasıl zenginleştirildiğine de işaret edilecektir. Böylece Yahudi tarihi boyunca farklı kesimler tarafından dile getirilen iddiaların ortaya çıkışından itibaren gelişim sürecini incelemek suretiyle Yahudilik tarihi ve dinler arası ilişkiler çalışmalarına katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Bunlara ilaveten özellikle Yahudi-Hıristiyan ilişkileri tarihinin başlangıçtan modern zamanlara kadar son derece büyük problemlerle dolu olduğunu, Yahudi tarihindeki travmatik olayların önemli bir kısmında Hıristiyan toplumların ve yöneticilerin büyük etkisinin bulunduğunu ülkemizdeki okuyuculara göstermek amaçlanmaktadır.

1. Paganların Yahudiler Hakkındaki İddiaları

Bu bölümde çeşitli Pagan yazarların Yahudilerin tarihleri, dinleri, ritüelleri ve karakter özellikleri hakkındaki çeşitli iddiaları tarihî süreci içinde incelenecektir. Pagan yazarların görüşleri için başlıca kaynaklardan biri olan Josephus'un *Against Apion*³ adlı eserine sıklıkla müracaat edilecektir. Çalışmamızdaki temel amaç bu iddialara verilen cevaplar olmamakla birlikte okuyucunun merakını kısaca gidermek adına dipnotlarda söz konusu iddialarla ilgili Josephus'un verdiği cevaplara birkaç cümleyle de olsa yer verilecektir. Ayrıca pagan iddialarının merkezi konumundaki İskenderiye şehrine de dikkat çekmek gerekmektedir. Yunanlılar ve Mısırlıların yanı sıra buradaki Yahudi varlığı Büyük İskender'e kadar dayanmaktadır. Yahudiler nüfusun beşte ikisini oluştursa da şehirde Helen kültürü hakimdir. Ptoleme döneminde M.Ö. 3. yüzyılda Yahudi Kutsal Kitabı'nın burada Grekçeye tercüme edildiği, dolayısıyla şehirdeki yazarların Kutsal Kitap'ın muhtevasıyla ilgili bilgi sahibi olduğu da bilinmektedir.⁴ Ancak özellikle M.Ö. 3. yüzyıldan itibaren şehirde farklı inanç grupları arasında bir dizi gerilim ve çatışmanın yaşandığı bir ortamda bu iddialar dile getirilmiştir. Özellikle Mısır'dan çıkışla ilgili Yahudilerin mucizelerle dolu kahramanlık anlatılarının yerini onların kirli, pis, hastalıklı, yabancı düşmanı ve ateist bir topluluk oldukları, Mısır'dan aslında kovulmak suretiyle çıkarıldıkları şeklinde aşağılayıcı ifadeler almaktadır. M.Ö. 3. yüzyıldan M.S. 1. yüzyıla kadarki dönemde Manetho (M.Ö. 3.yy.), Apion (M.Ö.

3 Josephus, *Against Apion*; Josephus'un dışında erken dönemde Hıristiyanlar arasında da paganların bazı iddialarına cevap verme çabası göze çarpar. Bu noktada 168-181 yılları arasında Antakya piskoposluğu yapan Theophilus'un (Teofilos) Autolykus'a yazdığı mektupta Hıristiyan inancının temelini oluşturması sebebiyle Yahudiliği de savunduğu görülür. Ayrıntılı bilgi için bkz. S. Mark Veldt, "Christian Attitudes toward the Jews in the Earliest Centuries A.D.", 151-53.

4 Josephus, *Against Apion*, 2:4.

30?-M.S.48?), Lysimachus ve Chaeremon'un yazılarında bu iddia işlenmiş; Tacitus (M.S. 56-120) başta olmak üzere Latin yazarlar tarafından da aktarılmıştır.⁵

1.1. Yahudilerin Tarihlerine ve Kökenlerine Dair İddialar

Pagan ve Romalı yazarların Yahudi tarihiyle ilgili iddiaları arasında ilk olarak Yahudilerin tarihlerinin çok eskiye dayanmadığı, ya da özellikle Yunanlıların yazdığı tarihe dair çeşitli kitaplarda Yahudilerden bahsedilmemesi sebebiyle Yahudilerin tarihte kayda değer bir millet olmadıkları, köken itibarıyla da önemsiz bir millet oldukları iddiası yer almaktadır.⁶

Bu konudaki iddiaların ikinci boyutunda Yahudilerin insanlığın bilgi birikimine, gelişimine yönelik diğer milletler gibi katkı sağlamadığı şeklindeki eleştiriler dile getirilmiştir. Başta Apion olmak üzere bu iddia sahipleri, Yahudilerin insanlık için faydalı üretim ya da icatlar yapmamaları ve onların arasından önemli filozof, sanatkâr ve entelektüel şahsiyetlerin çıkmaması sebebiyle tarihî kayıtlarda onlarla ilgili bilgi olmadığını ileri sürmüşlerdir.⁷ Mısırlı yazarların ortaya attığı bu iddiaları daha sonraki dönemlerde Romalı yazarlardan Tacitus, Plutarch (M.S. 46-120) ve Celsus (M.S. 2. yy.) eserlerinde tekrarlamıştır.⁸

Pagan yazarların Yahudilerin kökenlerine yönelik çeşitli iddiaları kaynaklarda yer almaktadır. Pompeius Trogus'a (M.Ö. 1. yüzyıl-M.S. 1. yüzyıl) göre Yahudiler Şam'dan Yehuda bölgesine gelmiştir. Güçlü krallar tarafından yönetilmiştir. Kral İsrâhel, krallığını on oğlu arasında böler. Bu çocuklardan en küçüğü Yusuf'tur ve kardeşleri onu tüccarlara satar, tüccarlar onu Mısır'a götürür. Mısır'da kurnazlığı ve büyü bilgisi sayesinde şöhret bulur. Öğütlerinin beşerî değil, ilahi kaynaklı olduğu düşünülecek kadar etkisi olur. Yusuf'un da Musa adında, babasının bilgi ve güzelliğini tevarüs eden bir oğlu vardır.⁹

Kaynaklarda Yahudilerin kökenleri ile ilgili en çok kullanılan konu Yahudilerin Mısır'dan çıkışları olmuştur. Bu hususta farklı kaynakların bazı iddialarda bulunduğu, ya da bazı kaynaklarda yer alan iddiaların revize edilerek farklı kaynaklarda da aktarılmaya devam ettiği görülmektedir. Özellikle Mısırlı yazarlar bu konuya ilgi göstermişlerdir. Bu yazarlardan ilki Manetho'dur. Yazdığı *Mısır Tarihi*'nde Yahudilerin atalarının Mısır'da sayılarının

5 İskenderiye'deki Yahudi nüfusun yaşanan olaylara bağlı olarak süratle azaldığı ifade edilmektedir. Bilgi için bkz. Benjamin Isaac, "Jews and Non-Jews in Ancient Cities: Alexandria, Antioch, Caesarea, Rome", 413-18; Söz konusu çatışmaların nedenleriyle ilgili olarak ayrıca bkz. Peter Schafer, *Judeophobia: Attitudes toward the Jews in the Ancient World*, 156-60; Benjamin Isaac, *Empire and Ideology in the Graeco-Roman World*, 287.

6 Josephus, *Against Apion*, 1:2. Josephus bu iddiaları cevaplamak için geniş bir bölüm ayırmakta [1.3-1.22] ilk olarak Grek tarihçilerinin ve tarih yazıcılığının bu alanda en üstün otorite konumunda olmadığını, Mısır, Fenike ve Keldaniler gibi diğer milletlerin tarih yazıcılığının üstünlüğünü izah etmeye çalışmaktadır. Daha sonra Grek tarihçilerin Yahudilerden bahsetmemesinin gerekçelerini ortaya koymaya ve son olarak bizzat Greklerin kaynaklarından Yahudilerle ilgili kanıtlar sunmaya çalışmaktadır.

7 Josephus, 2:12. Josephus bu iddiaları kabul etmez ve Yahudiler arasından yetişmiş önemli isimleri görmek isteyenleri kendisinin Yahudi tarihi üzerine yazdığı esere bakabileceğini ifade eder.

8 Jerry L. Daniel, "Anti-Semitism in the Hellenistic-Roman Period", 50-51.

9 Schafer, *Judeophobia*, 26.

arttığını, orayı yönettiklerini, daha sonraki bir tarihte kovulduklarını/çıkarıldıklarını, aka-binde Judea bölgesini işgal ettiklerini, burada Hierosolyma'yı kurduklarını ve tapınağı inşa ettiklerini söyler. Mısır'dan çıkarılmayla ilgili olarak Manetho, Amenophis adında bir kraldan bahseder. Onun tanrıları görmek ve onların yolundan gitmek istemesi üzerine, bir rahip bu isteğinin Mısır'ı cüzzamlı ve diğer hastalıklı insanlardan temizlemesiyle gerçekleşeceğini bildirince 80 bin hastalıklı kişinin Nil'in doğusundaki taş ocaklarına sürüldüğünü, bunların içinde bazı rahiplerin de olduğunu aktarır. Rahip, bunlara zulmedildiği taktirde tanrıları kızdıracakları ve bazı Mısırlıların bunlarla ittifak kurup Mısır'ı bir süre yönetecekleri kehanetini yazıp intihar eder. Taş ocaklarında çalışanlar bir süre sonra kraldan kendileri için dinlenme ve barınma amacıyla şehir ister. Kral da onlara çobanların terk ettiği Avaris şehrini verir.¹⁰ Bunlar şehre yerleşince kendilerine Osarsephos adında Heliopolitan rahiplerinden birisini isyan için lider seçer ve ona itaat yemini ederler. Liderlerinin onlara ilk olarak tanrılarına tapınmamaları, Mısır'da kutsal kabul edilen hayvanları öldürmeleri ve sadece yoldaşlarına itimat etmeleri kuralını koyduğunu aktarır. Mısır geleneklerine aykırı başka kurallar da koyduktan sonra kral, Amenophis'e karşı savaşmak için şehrin surlarını tamir ettirir. Tet-hmosis tarafından Hierosolyma'ya sürülen çobanlara elçiler göndererek onlara Mısır'a karşı ortak bir harekât yapmayı önerir. Çobanlar 200 bin kişilik orduyla yola çıkarak Avaris'e varır. Bunu haber alan Mısır kralı kehaneti hatırlar; tapınaklarda bazı tedbirler alıp tanrı suretlerinin saklanmasını emrederek Etiyopya'ya sığınır. On üç yıl boyunca Hierosolyma'dan gelenler (Solymitler) Mısırlı hastalıklı yandaşlarıyla birlikte yerli halka kötü davranırlar; tapınakları yağmalayıp tanrı heykellerini parçalarlar. Mabetleri başka amaçlarla kullanıp rahip ve peygamberleri kutsal hayvanları kurban etmeye zorlarlar. İsyancıların liderleri, Heliopolis'teki tanrı Osiris'ten dolayı Osarsiph olarak adlandırılan soydan gelen bir rahiptir. Cüzamlıların yanına geçtiğinde adını değiştirerek Moyses (Musa) adını almıştır. Sonunda Amenophis ordusuyla Etiyopya'dan harekete geçer. Oğlu Ramses de kendi ordusu ile ona katılır; çobanlarla hastalıklı Mısırlıları bozguna uğrattırır. Sağ kalanları da Suriye sınırına kadar kovalarlar.¹¹

Mısır'dan çıkış hakkında yukarıdaki hikâyenin bir benzerini Chaeremon aktarmaktadır. Manetho'yla paralel şekilde, Kral Amenophis ve oğlu Ramses isimlerini aynen kullanılırken, bu versiyonda, Isis'in krala rüyasında görünerek mabetlerin yıkımından onu sorumlu tutması üzerine kutsal kâtip Phritopoutes'in krala yönelik "Mısır'ı hastalıklı insanlardan temizlemesi önerisi" yer alır. Kral da bu durumdaki 250 bin kişiyi topladığı ve onları ülkeden

10 Avaris şehri, Mısır tanrılarının en büyüklerinden olan Osiris'i öldüren kaos ve savaş tanrısı Seth'in şehri olması da ayrıca önemlidir. Manetho bu iddiası ile Mısır tarihinde Yahudileri Mısırlıların nefret ettiği bir figürle ilişkilendirmiş olmaktadır. Bilgi için bkz. Klaus S. Davidowicz, "The Demonization of Judaism", 298.

11 Josephus, *Against Apion*, 1: 26-27; Mısır'da kirli, lekeli halk hikayesini Yahudilerle birleştirenin Manetho değil Hecataeus olduğu da iddia edilmiştir. Buna göre, Abderalı Hecataeus, *Aegyptiaca* adlı eserinde Mısırlıların yaşadığı bazı olumsuzlukların, aralarında yaşayan yabancılardan kaynaklandığını, bu yabancılardan kendi dinî uygulamaları sebebiyle Mısırlıların dinî tören ve ritüellerinin layık-ı veçhiyle yerine getirilemediğinden tanrıların kendilerini cezalandırdığını düşündüklerini ve bu grupları ülkeden kovduklarını, bir grup yabancıya ise bilgelik ve cesaretiyle temayüz etmiş Musa isimli önderlerinin liderliğinde o zaman ıssız bir yer olan Judea'ya sürüldüklerini ileri sürer. Ayrıntılı bilgi için bkz. Schafer, *Judeophobia*, 15-20.

kovduğu, bu grubun Moyses (Musa) ve Iosepos (Yusuf) isimli kutsal katipler tarafından yönetildiği, Moyses'in Mısırlı isminin Tisithen, Iosepos'un isminin ise Peteseoph olduğu aktarılır. Bu kişilerin Pelusium'a gittikleri ve orada Amenophis'in Mısır'a sokmak istemediği 380 bin kişi ile ittifak yaparak Mısır'a saldırdıkları, kralın Ramses isimli çocuğunu doğuracak hamile karısını bir mağarada bırakıp Etiyopya'ya kaçtığı, Ramses'in büyüdüğünde sayıları 200 bini bulan Yahudaları ülkeden sürdüğü ve babasını Etiyopyadan geri getirdiği Chaeremon'un anlatısında yer alır.¹²

Mısır'dan çıkarılma iddialarının üçüncü versiyonu Lysimachus'a aittir. O, Bocchoris'in Mısır kralı olduğu yıllarda Yahudilerin cüzzam, uyuz vb. hastalıklardan kırıldığını ve yiyecek dilenmek için mabetlere sığındıklarını iddia eder. Bu sürede Mısır'da kıtlık olur. Kral Bocchoris, kıtlık hususunda Ammon kâhinlerine danışır. Kâhinler, hastalıklı insanlardan mabetlerin temizlenmesiyle kıtlığın biteceğini söyler. Kral, cüzzamlıların kurşun levhalara sarılarak denize atılmasını, diğer hastalıklı insanların çöle götürülmesini emreder. Çölde ölüme terkedilenler toplanıp ateş yakarlar; oruç tutarak Tanrı'dan kendilerini kurtarması için yazar ve Tanrı'ya kefaretlar sunarlar. Ertesi gün içlerinden Moyses (Musa) isimli birisi çıkar; onlardan dümdüz bir rotada ilerlemelerini, önlerine çıkacak tüm kutsal yerleri tahrip etmelerini ister. Yola koyulan grup çölü geçer; önlerine çıkan ülkeleri ve kutsal yerleri yağmalayıp yıkarak Judea bölgesine ulaşır. Burada şehir kurarak oraya yerleşirler. Bu şehir onların mizaçlarından hareketle "tapınak yağmacılığı" anlamına gelen "Hierosyla" diye isimlendirilir. Ancak sonraları güçlendiklerinde hakarete uğramamak için şehre "Hierosolyma", kendilerine de "Hierosolimalılar" adını verirler.¹³

Yahudilerin kökenleriyle ilgili yukarıda zikrettiğimiz iddialardan ikisine de yer veren Apion, *Aegyptica* adlı eserinde Yahudilerin Mısır'dan çıkışıyla ilgili daha önce anlatılan hikayelere bazı ilaveler yapar. Bu eserin elit sınıflar için Mısır tarihi hakkında başlıca kaynak konumunda olması Apion'un iddialarının geniş kitlelere yayılmasını sağlar. Apion, Mısır'dan çıkış hadisesinin Kartaca ve Roma'nın kurtuluşu ile aynı tarihte gerçekleştiğini iddia ederek iki halkın kaderinde doğal bir düşmanlık olduğu imasında bulunur. Yahudilerin Mısır tarihinde huzursuzluk, kaos ve çatışmaya sebep oldukları gibi İskenderiye ve Roma için de aynı şekilde tehdit olduklarını ifade etmeye çalışır. Mısır'ın yaşlılarından Musa'nın geleneklerine bağlı, açık havada doğuya yönelerek ibadet eden bir Heliopolitan rahibi olduğunu, kaidesinde güneş saati, üzerinde heykelin bulunduğu bir sütun diktiğini, güneşin hareketine bağlı olarak heykelin güneş saati üzerine düşen gölgesine göre ibadet ettiğini duyduğunu iddia

12 Josephus, *Against Apion*, 1.32.

13 Josephus, 1.34. Josephus üç yazarın da iddialarına ayrı ayrı cevap verir. 1.28-19'da Manetho'nun, 1:33'te Chaeremon'un, 1:35'te Lysimachus'un iddialarını cevaplar. Cevaplarında dört ana unsur vardır: 1- Hikayedeki tutarsızlıkları belirlemek, 2- Rivayetlerdeki makul olmayan anlatıları incelemek, 3- Tevrat ile bu hikayeler arasındaki uyumsuzlukların altını çizmek, 4- Anlatıların Mısır kökenlerinin izini sürmek. Josephus bütün cevaplarında Yahudilerin Mısırlı cüzzamlılar olmadıklarını, kendi kültürel ve dini hususiyetlerine sahip bir halk olarak var olageldiklerini vurgular. Ona göre Yahudi halkının kaderi onların Mısırlılar tarafından ülkelerinden kovulmasıyla değil, bizzat kendi irade ve eylemleriyle şekillenmiştir.

eder. Apion, Yahudilerin hastalıklı insanlar olmaları ve Mısır'dan zorla çıkarılmış olmaları şeklindeki önceki iddiaları sürdürdüğü gibi, İskenderiyedeki Yahudileri hedef alarak onların İskenderiyeye Suriyeden, yani dışarıdan gelen yabancılar olduklarını ifade etmek suretiyle Yahudilerin şehrin asli unsurlarından olmadıklarını da vurgulamaya çalışır.¹⁴

Romalı yazarların da Mısır'dan çıkış konusunda Mısırlıların iddialarından genel olarak haberdar oldukları görülmektedir. Hecataeus yaklaşık M.Ö. 300'lerde İsrailoğullarının Mısır'dan çıkışı hakkında ilk bilgi veren yazardır. Bir yazısında, yaşanan bir salgın hastalık sebebiyle Yahudilerin Mısırlılar tarafından sınır dışı edildiklerini belirtirken bir başkasında çıkışın gönüllü olarak gerçekleştiğini dile getirir. Musa'nın Kutsal Toprakları ve Kudüs'ü ele geçirip Mabe'di inşa ettiren ve Yahudiler için dinî kurallar tesis eden kişi olduğunu söyler. Tanrının suretini yapmadıklarını ve tanrıyı insan biçiminde kabul etmediklerini ifade ederek Yahudilerin inançları hakkında bilgiler de verir.¹⁵ Pompeius Trogus da Mısır'dan çıkış konusunda benzer şeyler söyler. Mısırlıların cüzzam ve uyuz sebebiyle Yahudileri ülkeden sürdüklerini, onlara liderlik eden Musa'nın Mısırlıların kutsal araç gereçlerini çaldığını, Mısırlıların fırtına sebebiyle Yahudileri takip edemeyip evlerine dönmek zorunda kaldığını, Musa'nın liderliğinde kaçanların ata toprakları olan Şam'a ulaştığını aktarır.¹⁶

Bir diğer Romalı yazar Tacitus eserlerinde Yahudilerin kökeni konusunda, kendi tercihini belirtmeden altı farklı açıklamadan bahseder. Onların Girit adasından kaçaklar olduğu, Etiyopya kökenli bir ırk oldukları ve Kral Cepheus zamanında komşularına karşı nefret ve korkuları nedeniyle başka bir yurt arayışı içinde olan bir kavim oldukları ve -pek çok yazarın da iddia ettiği gibi- cüzzamlı oldukları için Mısır'dan kovuldukları gibi iddiaları sıralar. Sonuncu iddiayı ayrıntılı şekilde ele alıp "çoğu yazar bu görüşte hemfikir" ifadesiyle sunduğundan, Tacitus'un görüşünün de bu doğrultuda olduğu söylenebilir. Bu rivayette, Mısır'da bir veba sırasında Kral Bocchoris'e Ammon kâhini tarafından ülkesini temizlemesi ve "tanrılara nefret uyandırdığı için bu ulusu başka topraklara taşınması" tavsiye edilir. Çöle sürülen bu insanların aralarından Musa isimli birinin onlara liderlik etmeye başladığını, çaresizlikten onun Tanrı tarafından kendilerine lider yapıldığına inanmak zorunda kaldıklarını aktardıktan sonra çölde su kıtlığıyla karşılaştıklarını ve Musa'nın önderliğinde yabancı eşek sürüsü takip ederek su kaynağı bulduklarını ileri sürer. Bunların altı gün seyahat edip yedinci gün bir şehre ulaştıklarını, buranın sakinlerini kovup şehre yerleşerek orada bir tapınak kurduklarını iddia eder.¹⁷

14 Josephus, 2.1-4. Josephus Apion'un Mısır'dan çıkışla ilgili iddialarının önceki iddialara benzerliğine dikkat çeker. Ama diğer üç çıkış anlatılarıyla Apion'un aralarındaki farklılıklara -özellikle Çıkışın ne zaman gerçekleştiği gibi- vurgu yaparak bunların tutarsızlığına işaret etmeye çalışır. Son iddiayı da kesin bir dille reddederek İskenderiyeye Yahudilerin şehrin kurucusu Büyük İskender tarafından yerleştirildiği ve onlara diğer halklarla eşit haklar tanıdığını dile getirir.

15 Shlomo Simonsohn, *The Jews of Italy: Antiquity*, 182-84.

16 Simonsohn, *The Jews of Italy: Antiquity*, 196-97.

17 Schafer, *Judeophobia*, 31; Menahem Stern, "Antisemitism in Rome", 23; Erich S. Gruen, *The Constructs of Identity in Hellenistic Judaism*, 274-75; Simonsohn, *The Jews of Italy*, 209-11. Aslında bu rivayetin ayrıntılarında Mısır'dan çıkış sürecinde yaşananların Yahudi dinî ritüellerine kaynaklık ettiği ile ilgili çeşitli anlatılar yer alsa da onlara ilerleyen sayfalarda yer vereceğimizden burada sadece çıkış anlatısıyla ilgili kısmı aktardık.

Diğer pek çok Romalı yazar da Mısır'dan çıkış konusunda yukarıda geniş bir şekilde aktardığımız Mısırlı ve Romalı yazarlarla benzer şeyleri dile getirirler. Görüldüğü kadarıyla, Kitab-ı Mukaddes'i bilsinler ya da bilmesinler antikitede Yahudi olmayan yazarların çoğu Yahudileri Mısır'la ilişkilendirmekte ve bunu son derece aşağılayıcı bir söylemle ifade etmektedir. Bu yazarlardan birisi olan Diodorus Siculus (M.Ö. 1. yüzyıl), Yahudilerin cüzzam olmasının, Mısırlıların onları "dinsiz ve tanrıların nefret ettiği" adamlar olarak ülkeden kovmasına neden olduğunu söyler. Plutarch da Tacitus'un aktardığı görüşe benzer iddialarda bulunur. Celsus'un ise, Yahudilerin "Mısır'dan kaçan, hiçbir zaman kayda değer bir şey yapmayan ve itibar edilmeyen veya hesaba katılmayan kaçaklar" olduğunu ve Mısır devletine isyan etmekten suçlu olduklarını söylediği ifade edilir. Yukarıda verilen görüşlerden hareketle pagan düşüncesinde Yahudilerin atalarının tanrılar ve insanlar tarafından reddedilen değersiz ve hastalıklı isyancılar olarak görüldüğü,¹⁸ bu söylemin de özellikle İskenderiye kökenli Mısırlı yazarların iddialarıyla paralellik arz ettiği söylenebilir.

1.2. Yahudi İnancına Dair İddialar

Yahudilerin din ve inançlarıyla alakalı suçlamalarda en temel vurgu, Yahudiliğin kurucusu gibi görülen Musa'nın Mısırlı bir rahip olduğu ve Yahudilerin inançlarının da Mısır kökenli olduğu iddiasıdır. Ayrıca Yahudilerin tek tanrıya inanmaları ve bu tanrının görünmez olması zamanla suçlamalarda ilk sırayı almıştır. Yahudilerin tanrının heykelini yapmamaları, Mısır ve Roma gibi toplumlardaki yaygın inançları benimsememeleri bu coğrafyalardaki yazarlar tarafından bir tür tanrı tanımazlık şeklinde algılanmış, Yahudiler -özellikle Roma toplumunda- dinsizlikle suçlanmıştır.

Kendisine kadarki süreçte Mısır kökenli yazarların iddialarından haberdar olan ve yer yer bunları geliştirerek aktaran Apion, Musa'nın Heliopolitan rahibi olduğunu ve doğuya yönelerek ibadet ettiğini ifade eder. Yahudilerin heykellere yönelik olumsuz yaklaşımları bilinmesine rağmen, Musa'nın ibadet için üzerinde heykel olan bir sütun diktiği şekilde iddialarda bulunmaktan da geri durmaz.¹⁹

Mısır ve Roma dinlerinin aksine, Yahudilerin tasvirlerin ya da heykellerin yardımı olmadan tanrıya tapınabilmeleri ve zaman zaman Kudüs'teki mabetlerine heykel yerleştirilmesi teşebbüslerini önlemek için mücadele etmeleri Yunanlılar ve Romalılar için şaşkınlık kaynağı olmuştur. Bu arada Yahudiler tanrı heykellerinin yanı sıra, On Emir'in ikinci maddesinde yer alan "put yapmayacaksın"²⁰ emrini titizlikle tatbik ederek imparator da dahil olmak üzere hiçbir canlının tasvirinin yapılmasına izin vermemiştir. Bu durumu şaşkınlıkla karşılayan Tacitus, Mısırlıların birçok hayvan heykeline taptıklarını, Yahudilerin ise yalnızca tek bir tanrıya taptıklarını ve bunu yalnızca zihinde tasarladıklarını; tanrıların insan

18 Daniel, "Anti-Semitism in the Hellenistic-Roman Period", 50-51.

19 Josephus, *Against Apion*, 2.2, 2.6. Josephus bu iddiaları Yahudi tarihinde heykellere yönelik net bir tavır olduğunu ve bunun Romalılar tarafından da bilindiğini söyleyerek reddeder.

20 On Emir için bkz. *Kitab-ı Mukaddes* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1997), Çıkış 20:1-17; Tesniye 5:6-21.

suretindeki temsillerini yapanları dinsiz saydıklarını, yüce ve ebedî varlığın onlar için tasvir edilemez ve sonsuz olarak addedildiğini, bu nedenle şehirlerinde ve tapınaklarında heykel dikmediklerini; kendi krallarına yönelik tazimde buldukları gibi Sezarlara secde etmediklerini belirtir. Juvenal de Yahudi tanrısının heykelinin ya da resminin olmaması hakkında “onların bulutlara ve göklerin tanrısallığından başka hiçbir şeye tapmadıklarını” ileri sürer. Posidonius ve Apollonius Molon da Yahudileri diğer milletlerden farklı bir tanrıya tapıyor olmaları sebebiyle eleştirir.²¹

Yahudilerin tektanrıcılığı, Roma’da imparatorluk kültürünün gelişmesiyle kaçınılmaz olarak imparatora tazim ve tapınma konusunda bir çatışmaya yol açmıştır. Önceleri Yahudilerin inançlarının müsaade etmemesi sebebiyle onlara, imparatora tazim hususlarında birtakım imtiyazlar tanınsa da zaman zaman bundan geri adım atılması büyük hadiselerle sebebiyet vermiştir. M.S. 66’da Roma’yla yapılan savaşın en temel nedenlerinden biri de bu meseledir. Tarih boyunca Yahudiler, imparator adına Tanrı’ya kurban sunmak ile tanrı olarak imparatora kurban sunmak arasında dikkatli bir ayırım yaparak hareket etmişlerdir.²² Ancak Caligula (saltanatı: M.S. 37-41) kendisine tapınılmasını sağlamak için gerekirse güç kullanmaya dahi teşebbüs etmiş; heykelinin tapınağa dikilmesini ve bu heykele kurban sunulmasını emrederek Yahudilerin geçmiş uygulamasını bir bakıma feshetmiş; Filistinli Yahudiler doğal olarak bunu tatbik edememiştir. İmparatorun ani ölümü gerginliklerin bir süre yatışmasını sağlasa da kısa süre içinde Yahudilerin isyan etmesiyle sonuçlanan hadiseler yaşanmıştır.²³

Özellikle Romalı yazarlar arasında Yahudilere yöneltilen *dinsizlik* suçlaması dikkat çekmektedir. Philostratus, Tacitus, Diodorus Siculus, Yaşlı Pliny ve Juvenal bu iddialarda hemfikirdir. Aslında imparatorluk kültürüyle ilgili yaklaşımları bir tarafa, Roma bakış açısına göre Yahudiliğe yöneltilen “Romalıların ve diğer paganların tanrılarını küçümsedikleri” suçlamasının bir ölçüde haklılık payı vardır. Yahudiler pagan tanrılara hiçbir surette tapmamış, bu tanruların etrafında oluşturulan sosyal kutlamalar, törenler vb. uygulamalardan uzak durduklarından bu tutum diğer topluluklar tarafından kolaylıkla *ateizm* suçlamasına yol açabilmiştir. Pagan Roma toplumunda farklı inançlara karşı genellikle hoşgörülü bir tutum varken Yahudilik, diğer inanç gruplarına hoşgörü göstermeyen bir din olarak algılanmıştır. Bu hoşgörüsüzlük ve dışlayıcılık tutumu Yahudilere karşı *ateizm* suçlamasının yanı sıra “Yahudilerin kendileri gibi olmayan yabancılardan nefret ettiği” (mioxenia), bazen de “insanlığın geri kalanından nefret ettiği” (mizantropi) suçlamasına yol açmıştır.²⁴

21 Schafer, *Judeophobia*, 39; Daniel, “Anti-Semitism in the Hellenistic-Roman Period”, 54-56; Josephus, *Against Apion*, 2.7.; Simonsohn, *The Jews of Italy*, 200-201.

22 İmparatorlar için kurban kesilmesi/kesilmemesi ile ilgili Talmud’da yer alan ve Kudüs’ün yıkılışına neden olduğu belirtilen bir tartışma için bkz. *Babil Talmudu*, Gittin 55b-56a, erişim 26 Şubat 2021, <https://www.sefaria.org/texts/Talmud>.

23 Daniel, “Anti-Semitism in the Hellenistic-Roman Period”, 58-61.

24 Daniel, 58-61; Isaac, *Empire and Ideology in the Graeco-Roman World*, 289-90, 298-301; Stern, “Antisemitism in Rome”, 22.

1.3. Yahudi Ritüellerine Dair İddialar

Yahudi ritüellerinin en bilinenlerini eleştiri konusu yaptığı görülen Mısırlı ve Romalı yazarların iddialarını birkaç grupta değerlendirmek mümkündür. İlk grupta Yahudi ritüellerinin kökenlerine, bu ritüellerin nasıl oluştuğuna dair iddialar, ikinci grupta ritüellerin uygulanma gerekçeleri hakkındaki görüşler, üçüncü grupta da bazı ritüellerin tatbiki üzerine ortaya atılan iddialar sıralanabilir.

Yahudi ritüellerinin kökenleri ile ilgili Mısırlı yazarların en temel vurgusu bunların ortaya çıkışında “Mısır dinî yasalarına muhalefet” fikrinin başat rol oynadığıdır. Örneğin Manetho, Yahudilere Mısır’dan çıkışta liderlik eden Musa’nın Mısırlı bir rahip olduğunu ve adı Osiris’ten hareketle Osarsiph iken Yahudilerle birlik olduğunda adını değiştirdiğini, çöldeyken cüzzamlı grubu bir araya getirirken tamamen Mısır yasalarına aykırı inanç ve uygulamaları belirleyerek bunları kendisine tâbi olanlar için dinî kurallar haline getirdiğini iddia eder.²⁵

Tacitus, Yahudi ritüellerinin Mısırlıların inançlarına muhalefet etme düşüncesine dayandığını ifade eder. Onun Mısır’dan çıkışla Yahudi ritüellerinin irtibatı hakkındaki iddiaları bu konudaki yaklaşımların bir nevi özeti gibidir. Musa’nın otoritesini sağlamlaştırmak için onlara diğer milletlerin tam tersi uygulamaları ihtiva eden yeni bir ibadet biçimi geliştirdiğini, mesela Apis boğasına tapan Mısırlıları aşağılamak ve Ammon ile alay etmek için koç ve sığır kurban etmeyi emrettiğini ileri sürer. Çölde susuz kaldıklarında yabani eşek sürüsü takip ederek su kaynağı bulduklarını ve bu olayın anısına eşek başından yapılan heykeli mabetlerine yerleştirdiklerini iddia eder. Yahudilerin cüzzam olduklarında maruz kaldıkları acıyı düşünerek domuzun da cüzzama maruz kalması sebebiyle empati yaparak domuz etinden kaçındıklarını; çölde sık sık aç kalmalarının anısına çokça oruç tuttıklarını, yedinci gün tembellik yapmalarının zamanla yedinci yıl uygulamasını doğurduğunu ileri sürer. Yahudiler için sünnetin diğer milletlerden ayırıcı bir uygulama olduğunu, onların Yahudiliğe girmek isteyenlerden ilk olarak diğer milletlerin tanrılarında nefret etmesini ve eski ailesini terk etmesini istediklerini iddia eder.²⁶

Şabat uygulaması da pagan yazarların hedefindedir. Agatharchides (M.Ö. 2. yüzyıl), Şabat yasalarının saçmalığına ve zararlarına vurgu yapar. Yahudilerin her yedinci günde işten uzak durduklarını, bu günlerde silah taşımadıklarını, tarımsal faaliyette bulunmadıklarını sadece akşama kadar tapınaklarda dua ettiklerini ifade ettikten sonra bir Şabat günü şehirlerini korumak yerine silah taşımamakta ısrar ettikleri için, Ptolemy’nin ordusuyla gelip ülkelerini ele geçirdiğini,²⁷ bu yasaları yüzünden özgürlüklerini kaybedip aşağı bir statüye düşüklerini, böylece yasalarının kusurunun ortaya çıktığını belirtir.²⁸

25 Josephus, *Against Apion*, 1.26.

26 Schafer, *Judeophobia*, 31-32; Simonsohn, *The Jews of Italy*, 209-11; Davidowicz, “The Demonization of Judaism”, 298-99; Catherine Hezser, “Anti-semitism, pagan”, , <https://oxfordre.com/classics/display/10.1093/acrefore/9780199381135.001.0001/acrefore-9780199381135-e-528?rkey=1BOHjt&result=1> (24 Eylül 2023).

27 Agatharchides’in değindiği olay muhtemelen, Ptolemy I Soter tarafından Filistin’in fethi ve ardından M.Ö. 302’de Kudüs’ün ele geçirilmesidir. Yahudilerin Şabat’a sıkı sıkıya bağlı kalmaları nedeniyle kendilerini savunmamaları uygulaması burada ilk kez zikredilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Schafer, *Judeophobia*, 83.

28 Josephus, *Against Apion*, 1.22. Josephus bu iddiaya cevaben, anlatılanların alay konusu edilmesinden daha ziyade

Şabat hakkında Pompeius Trogus'un görüşleri Tacitus'un yukarıda zikredilen görüşlerine paraleldir. Pompeius, Musa'nın liderliğinde Yahudilerin Arabistan çöllerinde dolaştıkları sırada her yedi günden birinde oruç tuttuklarını, bunu Şabat diye isimlendirdiklerini ve zamanla bu kuralın dinlerinin bir parçası haline geldiğini ileri sürer.²⁹

Şabat hakkında tuhaf bir yorum Apion tarafından yapılmıştır. O, Şabat kelimesini hastalık için kullanılan bir Mısır sözcüğüyle ilişkilendirir ve Şabat'ın kökenini cüzzamlı Yahudilerin Mısır'dan kovulmasına bağlar. Buna göre çölde altı günlük bir yürüyüşten sonra Yahudilerin kasıklarında tümörler oluşur ve bu yüzden Yahudiler Judea olarak adlandırılan bölgeye ulaştıktan sonra, yedinci günde dinlenirler ve o güne Mısır terminolojisine uygun şekilde "sabbaton" adını verirler. Çünkü Mısır'da kasık hastalığına "sabbatosis" denir.³⁰

Seneca (M.Ö. 4- M.S. 65), Juvenal (M.S. 1-2. yüzyıl) ve Rutilius Namatianus (M.S. 5. yüzyıl) gibi Romalı yazarlar ise Şabat uygulamasını daha farklı bir zaviyeden eleştirmektedirler. Bu yazarlar Yahudilerin haftada bir gün çalışmamasının verimlilik açısından hoş karşılanamayacağı, bunun aylaklık ve tembellik olduğu ve bu uygulamayla ömürlerinin yedide birini zayi ettikleri eleştirisinde bulunurlar.³¹ Ancak bu yazarların Şabat ile ilgili bilgilerinin epeyce eksik olduğu da göze çarpar. Seneca, Şabat'taki Yahudi ibadetinin mumların yakılmasından ibaret varsayarken, Petronius ve Augustus Yahudilerin Şabat günü oruç tuttuğunu iddia eder; Plutarch ise hem Şabat günü Yahudilerin tembellik yaptıkları eleştirisini dile getirir; hem de Yahudilerin Şabat'ta şarap kullanmasından hareketle Şabat'ı, Sabazios-Dionysos'a tapınmayla aynı kefeye koyduğu görülür. Yaşlı Pliny ise çok daha ilginç bir iddiada bulunarak Yahudiye bölgesinde her Şabat günü kuruyarak akmayan bir nehir bildiğini ileri sürer.³²

Sünnet konusunda Yahudilere yapılan eleştirilerde ilk Yunan yazarları, olumlu ya da olumsuz bir yargıdan çok, esas olarak sünnet geleneğinin etnografik açıklamasıyla ilgilenmişler; sünnetin eski bir gelenek olduğunu ve Yahudiler tarafından başlatılmadığını, onların bunu Mısırlılardan aldığını vurgulamışlardır. M.Ö. 5. yüzyılda Herodot, ilk sünnet uygulamalarının Colchi halkı (Pontus'ta bir halk), Mısırlılar ve Etiyopyalılar tarafından tatbik edildiğini, Fenikeliler ve Filistinli Suriyelilerin bunu onlardan öğrendiğini ifade etmiştir. Strabon (M.Ö. 63-M.S. 24) da benzer şekilde sünnetin bir Mısır geleneği olduğunu ve Yahudilerin onlardan bunu öğrendiklerini vurgulamıştır. Tacitus ise -daha önce ifade ettiğimiz gibi- sünneti daha farklı açıklamış; Yahudilerin kendilerini diğer insanlardan

---

Yahudilerin canlarını ve yurtlarını Tanrı'nın yasalarına uyma uğruna feda ettiklerini gösterdiğini ileri sürer.

29 Simonsohn, *The Jews of Italy*, 196-97.

30 Josephus, *Against Apion*, 2.2-3. Josephus, Mısır'dan çıkan herkesin kasık hastalığına yakalanmasının, böyle hastalıklı bir grubun zorlu çöl yolculuğuna katlanmasının, önlerine çıkanları mağlup etmesinin mantıksız olduğunu ifade eder. Josephus ayrıca "şabat" ve "sabbatosis" kelimelerin aynı dilde olmadığını ve İbranicede farklı anlama geldiğini de vurgular.

31 Schafer, *Judeophobia*, 86-87; Gruen, *The Constructs of Identity in Hellenistic Judaism*, 267; Hezser, "Anti-semitism, pagan"; Stern, "Antisemitism in Rome", 22.

32 Simonsohn, *The Jews of Italy*, 198-208; Daniel, "Anti-Semitism in the Hellenistic-Roman Period", 54-56; Gruen, *The Constructs of Identity in Hellenistic Judaism*, 267, 318-19; Hezser, "Anti-semitism, pagan".

ayırmak için sünnet olduğunu söylemiştir.³³ Ancak Romalı yazarlar, erkek bedeninin mükemmel olarak kabul edilmesi sebebiyle sünnetin uygar insanlara yakışmadığı kanaatinde-dir. Bununla birlikte genellikle Yahudilerin sünnet uygulamasının yasaklanmasını da savunmamışlardır.³⁴

Antik dönemde Yahudilerin domuz yememeleri de eleştirilmiştir. IV. Antiochus Kudüs'ü ele geçirdiğinde mabette domuz kurban ederek bu tepkiyi ifade etmiş, sonrasında yaşanan bir dizi gelişmeyle de Makkabi İsyanı patlak vermiştir.³⁵ Ancak Yahudilerin domuz yememeleri ile ilgili faraziyeler Romalı yazarlarca çok ileri götürülmüştür. Petronius'un (Miladî 1. yüzyıl) *Satyricon* isimli romanında Yahudilerin domuz tanrısına taptığını iddia etmesi en uç örnektir. Benzer şekilde Plutarch da bir yazısında Yahudilerin domuz yememelerinin onu iğrenç bulduklarından mı yoksa ona saygıdan mı olduğu tartışması kurgulamıştır. Apion bu başlıklara bir de Yahudilerin evcil hayvanları kurban etmelerini dahil ederek kurban ritüeline de birtakım eleştiriler getirmiştir. Aslında Yahudilerin domuz yememelerinin, Şabat ve sünnet uygulamalarının Romalılar için pratikte hiçbir önemi yoktur. Bu uygulamalar bahane edilerek Yahudiler aşağılanmış, onlarla dalga geçilmiştir.³⁶

Yahudilerin bazı ritüelleri tatbiki hakkında kaynaklarda bazı iddialar vardır. Örneğin, Tacitus ve Apion Yahudilerin mabetlerinde bir eşek başı diktiklerini ve bu hayvana büyük bir tazimle tapındıklarını iddia ederek, Antiochus Epiphanes'in Kudüs'ü işgal edip mabedi yağmaladığında bu eşek başını bulduğunu ileri sürer. Aynı iddia farklı bir versiyonla da aktarılır. Bu versiyonda Yahudilerin uzun zaman önce Edomlularla savaşırken, Apollon mabedinin olduğu Dora adlı şehirde Zabidos isimli birisinin gelerek etraftaki Yahudilerin hepsi geri çekilirse tanrıları Apollon'u getirip Yahudilerin mabedine teslim edeceğine söz verir. Yahudilerin tamamı ona inanarak uzaklaşır. Zabidos, kendi etrafına tahtadan bir mekanizma yaparak ona üç sıra kandil yerleştirir ve uzaktan bakanlara bu yeryüzünde gezinen yıldızlar gibi görünür. Yahudiler şaşkın halde manzaraya bakakaldığı sırada Zabidos mabede gizlice girer; burada bulunan altından eşek başını alarak şehrine geri döner.³⁷

33 Davidowicz, "The Demonization of Judaism", 298-99; Schafer, *Judeophobia*, 93-94, 98.

34 Daniel, "Anti-Semitism in the Hellenistic-Roman Period", 54-56; Marvin Perry ve Frederick M. Schweitzer, *Antisemitism, Myth and Hate from Antiquity to the Present*, 74-75.

35 Schafer, *Judeophobia*, 66.

36 Daniel, "Anti-Semitism in the Hellenistic-Roman Period", 54-56; Gruen, *The Constructs of Identity in Hellenistic Judaism*, 267; Schafer, *Judeophobia*, 77-78; Perry ve Schweitzer, *Antisemitism, Myth and Hate from Antiquity to the Present*, 74-75; Simonsohn, *The Jews of Italy*, 204; Josephus, *Against Apion*, 2.13. Josephus kurban geleneğinin Makedonlar ya da Yunanlılar gibi diğer milletlerde de bulunduğu halde dünyada evcil hayvanların yok olmadığını söyler. Ayrıca Mısır'ın bilgeleri olan kâhinlerin de sünnet olduğunu, domuz eti yemediğini, sıradan Mısırlılardan da tanrılara domuz kurbanı sunan kimsenin olmadığını ekler.

37 Josephus, *Against Apion*, 2.7. Josephus bu iddiaya cevaben kendisi bir Mısırlı olan, çeşitli hayvanlara tapan birisinin Apion-şayet doğru bile olsa Yahudileri bu sebepten kınamaması gerektiğini söyledikten sonra, Yahudilerin inancının tarih boyunca bilindiğini, Antiochus'un yanı sıra Pompey, Licinius Crassus ve Titus'un mabedlerine girdiğini ve böyle bir şeyin onlar tarafından dile getirilmediğini söyler. İkinci versiyonla ilgili olarak Yahudilere yakın yerlerde Dora isimli bir şehrin olmadığını söyledikten sonra Mabel'in kapısının çok büyük ve ağır olduğunu, çok sayıda görevli tarafından açılıp kapatıldığını, tek bir kişinin bunu yapmasının mümkün olmadığını vurgular.

Yahudilerin ritüelleri hakkında en ağır suçlama onların dinî gerekçelerle yabancı birini mabetlerinde öldürdükleri iddiasıdır. İlk olarak Posidonius (M.Ö. 135-51) isimli Grek yazar tarafından dile getirilen bu iddia, sonraları Apion gibi yazarlar tarafından kullanılmıştır.³⁸ Apion'un iddiasına göre M.Ö. 167 yılında Kudüs'ü ve Yahudi mabedini işgal edip yağmaladığında Antiochus mabette tutulan bir adama rastlar. Sersemlemiş vaziyette bir kanepede yatmış olan bu adamın önünde deniz ürünleri, çeşitli hayvan ve kuş etleriyle dolu mükellef bir masa vardır. Kral içeri girer girmez adam sevinçle kralın dizlerine kapanır. Serbest bırakılması için yalvarır. Kral ona neden orada olduğunu ve önündeki zengin sofranın sebebini sorar. Adam gözyaşları içinde, bir Yunanlı olduğunu ve kırsalda dolaşırken kaçırılıp mabede kapatıldığını ve şişmanlatıldığını, ilk zamanlar bu ikramlardan memnun olduğunu, sonradan kendisine ulaşabilen kölelerden “Yahudilerin her yıl bir Yunanlıyı kaçırıp beslediklerini, bir yılın sonunda iyice şişmanladıktan sonra onu bir ormana götürüp özel ritüellerle kurban ettiklerini, iç organlarını yediklerini, kalıntılarını da bir çukura attıklarını, Yahudilerin bunu Yunanlılara düşmanlıktan yaptıklarını, kurban edilmesine sadece birkaç gün kaldığını” öğrendiğini söyleyerek kendisini kurtarması için Antiochus'a yalvardığını iddia eder.³⁹

1.4. Yahudi Karakterine Dair İddialar

Mısır ve Romalı yazarlar Yahudilerin karakterlerini hedef alarak onlara bu hususlarda çeşitli suçlamalar yapmıştır. Yahudi dinî yasaları bazı konularda onların Yahudi olmayanlarla ilişki içinde olmasına müsaade etmemektedir. Yahudilerin diğer milletlerle bir arada yiyip içmemeleri başta olmak üzere sıkı diyet kurallarının olması, yabancılarla evlenmemeleri, sünnet gibi diğer milletlerden ayrışan yasalarının olması, onların diğer toplumlar tarafından farklı anlaşılmasına sebep olmuştur.⁴⁰ Bu durum genellikle Yahudilerin asosyal yapıda oldukları, mizantrop oldukları ya da Yahudi olmayanlardan nefret edip onlara karşı düşmanlık duydukları (misoxenia) şeklinde değerlendirilerek Yahudi imaj ve karakterine yönelik bir suçlama haline getirilmiştir. Mesela Apollonius Molon, Hecataeus, Manetho ve Apion gibi isimler Yahudilerin sadece ateist ve mizantrop değil, aynı zamanda tüm insanlara karşı nefret duygusuna sahip, kural ve kanun tanımaz kimseler olduklarını iddia etmiştir. Apollonius

38 Anna Sapir Abulafia, *Christian-Jewish Relations, 1000-1300*, 168-69; Gavin I. Langmuir, *Toward a Definition of Antisemitism*, 212.

39 Josephus, *Against Apion*, 2.8. Josephus cevap olarak, bu hikayelerin Antiochus'un yaptığı zulümleri masum göstermek için yazıldığını, ancak bu türden uydurmaların onun yaptıklarını temize çıkarmayacağını söyler. Yahudilerin özellikle Yunanlıları hedef alan dini bir uygulamalarının olmadığını, tüm Yahudilerin bu kurban hadisesinde bir araya gelmesinin mümkün olmadığını, binlerce kişinin yemesi için yeterli iç organının olmayacağını da ekler. Josephus ilaveten, Mabedin yapısının herkes tarafından bilindiğini, mabedin her biriminin ayrı görevlerinin olduğunu, en içteki özel kısma sadece başkohenlerin yılın belli vakitlerinde girebildiğini, buraya dışarıdan malzeme getirilmediğini, orada sadece sunak, masa ve şamdan olduğunu ve bunun Tevrat'ta belirtildiğini, dolayısıyla içeride ziyafetin mümkün olmadığını söyler. Benzer iddialar Cassius Dio (M.S. 165-235) tarafından İskenderiyeli Yahudiler için de aktarılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Isaac, *Empire and Ideology in the Graeco-Roman World*, 287-88; Ayrıca bkz. Langmuir, *Toward a Definition of Antisemitism*, 212.

40 Yahudilikte dini hayatı düzenleyen emir ve yasaklarla ilgili olarak bkz. Kübra Güneş, *Yahudilikte 613 Emir ve Yasak- (İbn Meymun (Maimonides) Örneği*; Yasin Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, 201-70.

Molon, ayrıca Yahudilerin korkak olduklarını, düşünmeden delice hareketlerde bulduklarını ileri sürmüş, onların diğer barbar⁴¹ topluluklar arasında en yeteneksiz grup olduğunu da söylemiştir.⁴² Apion, bir adım daha ileri giderek, Yahudilerin hiçbir yabancıya, özellikle de Yunanlılara iyi niyet göstermeyeceklerine dair Tanrı'ya yemin ettiklerini dile getirmiştir. Bu konuda en aşırı ifadeler M.Ö. 133'te Antiochus Sidetes'in danışmanları tarafından dile getirilmiş, kraldan Yahudilerin diğer insanlıkla uyum içinde olmayı reddettikleri ve tüm insanları düşmanları olarak gördükleri için yok edilmelerini ve Kudüs'ün de yıkılmasını istemişlerdir.⁴³

Yahudilerin karakterleriyle alakalı bir diğer suçlamada onların hain ve bozguncu oldukları iddialarıdır. Özellikle Romalılar, Yahudilerin Roma devletinin dini geleneklerine uymayı reddederek sadece kendi kurallarını takip etmelerini hem kendilerine karşı bir nezaketsizlik olarak değerlendirmişler hem de bunu hainlik olarak nitelendirmişlerdir. Bu durum Yunanlı entelektüelleri de etkilemiştir. Yahudilerin kalabalık olduğu ve Helen kültürünün önemli merkezlerinden biri konumundaki İskenderiye, iki inanç grubunun bu gerginliği alabildiğince yaşadığı bir kent haline gelmiştir. Özellikle Apion gibi Mısırlı yazarlar tarafından, yaşanan bu gerginliğin müsebbibi olarak Yahudiler gösterilmeye çalışılmış, bozgunculuk yaptıklarından dolayı İmparatorluk'taki huzurun düşmanı olmakla itham edilmiştir.⁴⁴ Apion ayrıca Yahudilerin adil olmadığını, Tanrı'ya gerektiği gibi ibadet etmediklerini, onların tarih boyunca yaşadıkları felaketler ve diğer milletlerin boyunduruğu altına girmelerinin bunun delili olduğunu iddia etmiştir.⁴⁵

Tacitus da benzer iddialar dile getirir. Yahudilerin diğer insanlardan nefret ettiklerini, başkalarıyla bir arada yiyip içmediklerini, şehvet düşkünü olduklarını ancak buna rağmen diğer milletlerden kadınlarla evlenmediklerini söyler. Yahudilerin, Yahudiliğe girmek isteyenlerden ilk iş olarak diğer milletlerin tanrılarından nefret etmesini, eski ailesini terk etmesini istediklerini iddia eder. Pompeius Trogus ise Yahudilerin yabancılardan uzak durmasını "diğer milletlerin kendilerinden öğrenmemesi için" onlarla hiç temas kurmadıkları şeklinde, diğer yazarlardan çok daha farklı şekilde izah eder.⁴⁶

Başka yazarların da Yahudilerin karakterine dair suçlamaları kaynaklarda yer almaktadır. Örnek olarak Quintilianus (M.S. 1. yüzyıl), Yahudileri "başkalarına zarar veren" bir

41 Barbar ifadesini kendi inancından olmayan gruplar için kullanır.

42 Isaac, *Empire and Ideology in the Graeco-Roman World*, 289-90; Ayrıca bkz. Gruen, *The Constructs of Identity in Hellenistic Judaism*, 316.

43 Daniel, "Anti-Semitism in the Hellenistic-Roman Period", 50-51, 58-61; Schafer, *Judeophobia*, 21-22. Bu kaynakta tarih M.Ö. 135/134 olarak verilmiştir. Josephus, *Against Apion*, 2.10; Paul Johnson, *Yahudi Tarihi*, 131; Romalı yazarlardan Tacitus ve Juvenal de benzer görüşler ileri sürmüştür. Bilgi için bkz. Stern, "Antisemitism in Rome", 25.

44 Johnson, *Yahudi Tarihi*, 133; Daniel, "Anti-Semitism in the Hellenistic-Roman Period", 50-51.

45 Josephus, *Against Apion*, 2.11. Josephus bu iddiaya cevaben, her ulusun başına Yahudilerin yaşadığına benzer felaketler gelebileceğini söyler. Çeşitli Yunan halklarının yaşadığı benzer felaketleri de örnek olarak zikreder.

46 Schafer, *Judeophobia*, 26, 31; Simonsohn, *The Jews of Italy*, 196-97, 209-11; Cicero ve Juvenal de benzer iddialarda bulunmuştur. Bilgi için bkz. Isaac, *Empire and Ideology in the Graeco-Roman World*, 293-94.

ırk olarak tavsif ederken, Seneca Yahudilerin “lanetli bir ırk” olduğunu ileri sürer. Cleomedes (M.S. 10-70) onlardan, “sürüngelemlerden çok daha aşağı düzeyde” diye bahseder. Juvenal Yahudilerin düşük seviyeli, ayaktakımı olduklarını; kendi yasalarını gözettiklerini ama Roma yasalarını hiçe sayma eğiliminde, yani kanun tanımaz olduklarını iddia eder. Cicero ise Yahudileri “kölelik için doğmuş millet” şeklinde tavsif eder. Silius Italicus (M.S. 1. yüzyıl), Yahudileri “acımasız bir halk” olarak görür. Philostratus (M.S. 2. yüzyıl) onların “yalnızca Romalılara değil, tüm insanlara karşı isyan halinde olduklarını” iddia eder. Ammianus Marcellinus (M.S. 4. yüzyıl) onları “asi” olarak nitelendirirken, Rutilius Namatianus (M.S. 5. yüzyıl), Yahudilerden “pis” olarak söz eder; onları “aptallığın kökeni” olarak tavsif eder.⁴⁷ Bütün bu örneklerden hareketle Romalı yazarların büyük çoğunluğunun Yahudilerin kötü karakterli insanlar oldukları, kendileri dışındaki tüm insanlardan nefret ettikleri konusunda hemfikir oldukları söylenebilir.

2. Orta Çağda Hıristiyanların Yahudiler Hakkındaki İddiaları

Çalışmanın bu bölümünde orta çağ boyunca -özellikle geç orta çağda- Hıristiyanlar tarafından Yahudilere yöneltilen eleştiriler incelenecektir. Bu inceleme, “daha önce dile getirilen iddiaların sürdürülmesi” ve “ortaya atılan yeni iddialar” başlıkları altında yapılacaktır. Öncelikle belirtmek gerekir ki Hıristiyanlığın Cristendom’da⁴⁸ yaşayan Yahudi topluluklara yönelik yaklaşımını yüzyıllar boyunca Augustinus’un (354-430) “Tanıklık Doktrini” isimli görüşleri belirlemiştir. Buna göre tıpkı Habil’i öldüren Cain’in⁴⁹ hayatta bırakılması gibi, Yahudiler de hayatta bırakılmak suretiyle çarmıha gerdikleri İsa’ya ve reddettikleri Hıristiyan inancının adım adım büyümesine tanıklık edeceklerdir. Yahudilerin dünyaya dağıtılmış şekilde ve büyük oranda Hıristiyan yönetimleri altında rezil bir şekilde yaşamaları zaten onların İsa’nın getirdiği hakikati inkâr etmesinin sonucudur. Bu durum da Nuh’un oğullarından Ham’ın kardeşlerine hizmet etmesine⁵⁰ benzemektedir. Ayrıca Yahudilerin ellerinde Kutsal Kitap olduğu sürece nereye giderlerse gitsinler kitaplarının içinde İsa’ya işaret eden delilleri taşımakta ve bu yolla Hıristiyanlığa bir nevi hizmet etmektedirler. Bu sebeple Yahudileri yok etmemek, onların varlığına müsaade ederek Hıristiyan inancını kabul etmesini beklemek gerekir.⁵¹

47 Daniel, “Anti-Semitism in the Hellenistic-Roman Period”, 51-53; Simonsohn, *The Jews of Italy*, 202-3; Isaac, *Empire and Ideology in the Graeco-Roman World*, 291; Gruen, *The Constructs of Identity in Hellenistic Judaism*, 265; Hezser, “Anti-semitism, pagan”.

48 Hıristiyan yönetimi altındaki topraklar.

49 Cain, İslami literatürde Kabil olarak yer almaktadır.

50 Konunun Tevrat’taki anlatılışı için bkz. *Kitab-ı Mukaddes*, Yaratılış 9:20-25.

51 Jeremy Cohen, *Living Letters of the Law: Ideas of the Jew in Medieval Christianity*, 35-37; Robert Michael, *A History of Catholic Antisemitism, The Dark Side of the Church*, 24, 29-30, 35; Joshua Garroway, “Church Fathers and Antisemitism from the 2nd Century through Augustine (end of 450 CE)”, 66-67, 76-81; Her ne kadar “Tanıklık Doktrini” gereği Kilise, Yahudilerin Hıristiyanlığın hakikatini anlayarak kabul etmelerini beklese de bunun gerçekleşmemesi üzerine özellikle 12. yüzyıldan itibaren Yahudilere yaklaşımında bir dizi değişikliğe gitmiş,

Orta çağ boyunca Hıristiyan teolojisi oluşturulurken başta *şeriatın gereği* ve *Mesih inancı* olmak üzere pek çok konuda Yahudiliğe atıflarda bulunulmasının gerekmesi ve Yahudiliğe alternatif izahlar getirilmesi doğal olarak Yahudiliğin mevcudiyetini gerekli kılmıştır. Bu durum bir taraftan Yahudilikle ilgili konuların sürekli gündemde kalmasını sağlarken diğer taraftan bu inancın Hıristiyanlık karşısında zayıf düşürülmesini gerektirmiştir. İşte bu son saik, Hıristiyan dünyada Yahudiliğe yönelik çeşitli iddiaların ortaya atılmasını doğurmuştur. Bu iddialar bazen çok daha eski devirlerde dile getirilenlerin tekrarı mahiyetinde, bazen yeni üretilmiş iddialar şeklinde olmuştur.

2.1. Yahudiler Hakkında Daha Önce Dile Getirilen İddiaların Sürdürülmesi

Bu bölümde çoğunlukla geç orta çağda Hıristiyanlar tarafından dile getirilen iddialar ele alınacaktır. Ancak çalışmamız temelde pagan iddialarının üzerinden bin yılı aşkın süreler geçse de Hıristiyan yazarların önemli ölçüde bu iddiaları geliştirerek kullanmaya devam ettiklerini göstermeye odaklandığından, zamansal anlamda iddiaların sürekliliğini göstermek adına birkaç temel bilgiye de yer verilecektir. Bu doğrultuda, Apion tarafından dile getirilen ve yukarıda yer verilen, özetle “Yahudilerin yaşadığı felaketlerin onların dinî inanç ve uygulamalarının yanlışlığından dolayı başlarına geldiği” şeklinde ifade edilebilecek suçlamaların Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarından itibaren Kilise Babaları tarafından sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Zaten 2. yüzyıl itibaren Kilise Babaları ve Hıristiyan teologların en önemli gündemleri, içinden çıktıkları Yahudilikten bağımsız, müstakil bir inanç olarak kendi teoloji, ritüel ve ahlak esaslarını oluşturmak olduğundan, onların yazılarında ya da vazalarında Yahudilikle ayrılmaya yönelik vurgular ve Yahudilik eleştirileri bolca yer almıştır.⁵² Mesela, Sardisli Melito (öl. 180), Yahudi komşularının Paskalya yerine Fışık Bayramı'nı her kutladıklarında, çarınıhtaki Mesih'in kurtarıcı gücünü inkâr ettiklerini ve aslında Mesih'i yeniden çarınıha gerdiklerini savunur. Tertullian (160-220), Yahudilerin başına gelen bütün felaketlerin Mesih'e iman etmemeleri ve ona zulmetmeleri sebebiyle geldiğini, ellerinde Tanrı'nın kanı olduğu müddetçe her zaman kirli kalacaklarını, her gün yıkansalar da asla temizlenemeyeceklerini iddia eder. Origen (185-254), Yahudilerin ruhsal zayıflıkları sebebiyle İsa'yı anlayamadıklarını ve onun öldürülmesinde şeytanla iş birliği içinde olduklarını; Yahudilerin seçilmişliğinin, İsa'nın ölümündeki rolleri sebebiyle onlardan Tanrı tarafından alındığı ve bunun Hıristiyanlara geçtiğini ileri sürer. Benzer suçlamalar Aziz Jerome (347-420)

Yahudilerin Hıristiyanlığa geçişini sağlamak için Fransiskan ve Dominiken tarikatlarının bu süreçte aktif rol almasını sağlamıştır. Bu tarikatlar eğitim faaliyetleriyle, İbranice -ve Arapça- öğrenerek Yahudi dini kaynaklarını daha derinlemesine incelemiş; Hıristiyanlığa geçen Yahudilerin Yahudi dini literatürüyle ilgili verdiği bilgileri, bazen doğrudan bu kişileri kullanmak suretiyle Yahudilikle aktif bir mücadele dönemini başlatmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Edward Kessler, *An Introduction to Jewish-Christian Relations*, 106.

52 Bu süreçte Justin Martyr'in *The Dialogue with Trypho* isimli eseriyle Yahudilik karşıtı (*Adversus Iudaeos/Against the Jews*) bir polemik türünün başladığını da ifade etmek gerekir. Bilgi için bkz. David Rokeah, “The Church Fathers and the Jews in Writings Designed for Internal and External Use”, 54-59; Şeyma Kaç, “Patristik Dönemde *Adversus Iudaeos* Geleneği: Tertullian'ın *Adversus Iudaeos*'u Örneği”, (yüksek lisans tezi), 51-93.

tarafından da dile getirilir.⁵³ İlâveten, Jerome ve Origen'in Yahudileri yabancı komşularından ve Roma yasalarından nefret eden bir halk olarak tanımladığı görülür. Bu iki yazar aynı zamanda, Yahudilerin insanlığın kurtarıcısı İsa Mesih'e karşı komplo kurarak onu öldürdüklerinden dolayı Tanrı tarafından ebedi olarak kölelikle cezalandırıldığı görüşündedir. Aziz Augustine onları kötülüğün modeli olarak tavsif eder. Vaazlarında Yahudilerin İsa'yı yakalayıp ona türlü işkenceler ettiklerini ve sonunda onu çarmıha gererek öldürdüklerini vurgular. Ambrose (339-397), Yahudiler için "kulakları var ama duymayan, gözleri var ama görmeyen dik kafalı bir halk" ifadelerini kullanır; Mesih'in davetine ısrarla karşı çıkmalarını çok inatçı olmalarına bağlar. Chrysostom (347-407) ise bu konuda çok daha ileri bir söylemle Yahudileri köpeklere, sinagoglarını fuhuş evlerine benzetir; Yahudilerin Tanrı'nın oğlunu öldürdüğünden hareketle onların Tanrı başta olmak üzere kutsal olan her şeye karşı isyankâr olduklarını, onlarla iletişime geçmenin şeytanın masasına dahil olmak olacağını, bütün bunlardan dolayı ölümü hak ettiklerini ileri sürer.⁵⁴

Kilise Babalarının bu söylemlerinin dayanağı Hıristiyan kutsal metinlerinde Yahudilere yöneltilen suçlamalardır. 4. yüzyılın sonundan itibaren hem Hıristiyanlığın devlet dini haline gelmesi hem kutsal kitap kanonizasyonunun tamamlanması ile Yahudilere karşı söylemin dini ve siyasi temeli çok güçlü bir şekilde sağlanmış oldu. Zaten havariilere atfedilen inanç bildirgesinde de Yahudilerin Mesih'i reddettiği ve öldürdüğü ifade edilerek konu bir inanç meselesi haline getirilmişti. Bu yeni gelişmelerin de katkısıyla Hıristiyanlığın en önemli ritüeli olan Paskalya törenlerinde Yahudi karşıtlığı açıkça ifade edilmiş ve Paskalyanın Yahudilerin Fısıh kutlamalarından farklı zamanlarda yapılması istenmiştir.⁵⁵

Buraya kadar kısaca değindiğimiz üzere Kilise Babalarının Yahudilere yönelik eleştirileri hemen her yüzyılda ve bölgede yapılagelmiştir. Bazı aşırı yorumlar söz konusu olsa da bu eleştirilerde ortak noktalar görmek mümkündür. Yahudilerin çok eski zamanlardan beri putperestlik, ahlaksızlık ve özellikle de Tanrı'nın mesihini reddetmekten suçlu, sapkın bir millet olduğu, Tanrı'nın bütün bunlardan dolayı Yahudi halkını reddettiği ve Kudüs'ün yıkılmasına izin verdiği, Yahudilerin kendi kutsal kitaplarında bu yaşanacakların öngörüldüğü,

53 Michael, *A History of Catholic Antisemitism*, 17-20, 26-28. Bu süreçte Yahudi ibadetlerine yönelik yasaklama tavsiyeleri de yapılmıştır. Örneğin, 4. yüzyıl Süryani ilahiyatçısı Aphraates, artık Yahudilerin Fısıh Bayramını kutlamalarına izin verilmemesi gerektiğini, çünkü Tanrı'nın Yahudileri dağıtarak ve Kudüs'teki Tapınağı yıkarak Fısıh Bayramını kaldırdığını savunmuştur.

54 Michael, 10, 17-18, 28-31; Yahudilerin manevi olarak körlüğü ile ilgili tasvirler, orta çağda muzaffer "ecclesia" heykellerinin yanında yapılan "synagoga" heykellerinin gözleri bağlı olarak yapılmasına yansımıştır. Bilgi için bkz. Deborah Forger ve Heschel Susannah, "Christianity and Antisemitism", 248; Rokeah, "The Church Fathers and the Jews...", 59-62; Kenneth R. Stow, "Hatred of the Jews or Love of the Church: Papal Policy Toward the Jews in the Middle Ages", 72.

55 Bu dönemde Yahudilerin Purim Bayramı kutlamalarında da bazı olayların yaşanabildiği kaynaklara yansımıştır. 5.yüzyılın başlarında İmperator'daki (Suriye) kutlamalarda Yahudilerin Pers yönetimi altında sürgünde yaşadığı sırada kendilerini yok etmek isteyen Haman isimli vezirin kuklalarını yapıp yaktıkları, Hıristiyanların ise bunu çarmıha gerilmiş İsa kuklaları olduğu ve Yahudilerin bu yolla İsa'nın çarmıhıyla alay ettiklerini iddia ederek konuyu imparatora kadar taşıdıkları, sonuçta İmparator II. Theodosius'un Yahudilere bu türden kutlamaları yasakladığı belirtilir. Bilgi için bkz. Abulafia, *Christian-Jewish Rel. 1000-1300*, 168-69.

Yahudilerin kutsal kitaplarını doğru bir şekilde anlamaktan aciz ve bakar kör oldukları, bu nedenle Mesih'in getirdiği hakikatleri göremedikleri bu eleştirilerdeki ortak noktalarıdır.⁵⁶

Yahudilere yönelik olumsuz bakış ve suçlamalar ilerleyen yüzyıllarda da devam etmiştir. Örneğin 7. asırda Vizigotlar İspanya'sında Yahudilere yönelik suçlamalar önemli ölçüde artmıştır. Bu suçlamalarda Yahudilerin vaftiz olarak Hıristiyanlığa geçmeleri bile onların güvenilmez ve inançsız olmalarına mâni görülmemiş, buna gerekçe olarak -tıpkı İskenderiye'de onlara yöneltilen suçlamalarda olduğu gibi- Yahudilerin hain bir doğaya sahip olduğu ileri sürülmüştür.⁵⁷

Yahudilere yönelik bu güvensizlik ilerleyen yüzyıllar boyunca onların peşini bırakmamıştır. Hıristiyan coğrafyalarda bir taraftan Yahudilerin Hıristiyanlaştırılması istenmiş, diğer taraftan Hıristiyanlığa geçenlere karşı duyulan şüphe sürekli olarak onların gözetim altında yaşamalarına neden olmuş; Yahudiler basit bir şüphenin ya da şikâyetin sonrasında kendilerini engizisyon mahkemelerinde bulmuşlardır. Özellikle 10. yüzyıldan itibaren Kilisenin çok güçlenmesine paralel olarak Hıristiyan dünyada Yahudilere karşı tavırda net bir değişiklik görülmeye başlanmıştır. 1095 yılında Papa II. Urban'ın teşvikleriyle başlayan Haçlı Seferleri dönemi ile birlikte ortaya çıkan şiddet ortamı Yahudileri de son derece olumsuz etkilemiş, yüzyıllardır onlara yöneltilen, başta "Tanrı katili" ve "Şeytan'ın çocukları" gibi suçlamalar ile Kilise Babalarının metinlerinde yer alan -yukarıda kısaca özetlediğimiz- çeşitli iddialar Yahudilere yönelik şiddet eylemleri için gerekçe olarak kullanılmıştır.⁵⁸

Özellikle 12. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlar tarafından Yahudilere yöneltilen suçlamalarla ilgili yeni bir sürece girilmiştir. Pagan dönemde Yahudilere yöneltilen en fantastik iddialardan biri olan "Yahudilerin her yıl Kudüs'teki mabetlerinde bir Yunanlı dinî gerekçelerle öldürdükleri" suçlaması bir anda Hıristiyan dünyada yeni bir formatta dile getirilmeye başlanmıştır. Tarihte "Kan İftirası" olarak anılan bu iddiaya göre Yahudilerin Hıristiyan çocukları kaçıracak kanlarını bir şekilde çıkardıkları ve Fısıh Bayramı'nda yaptıkları ekmeklerine kattıkları ileri sürülmüştür. Bu suçlamanın temelinde Yahudilerin başta Hıristiyanlar olmak üzere tüm insanlıktan nefret ettikleri düşüncesi, onların öldürme ve kana susamışlık tutkusuyla hareket ettikleri iddiası yatmaktadır. 12. yüzyıldan itibaren Hıristiyan yazarlar tarafından kullanılmaya başlanan bu iddia 20. yüzyıla kadar çok çeşitli coğrafyalarda tekrar tekrar gündeme getirilmiştir. Avrupa'da ilk olarak 1144 yılında İngiltere'nin Norwich kentinde ortaya atılan bu iddiayı⁵⁹ 1168'te Gloucester, 1171 öncesinde Paris, 1183'te Bristol, 1192'de Winchester, 1202'de Lincoln, 1222'de Stanford, 1225'te Winchester, 1235'te Fuldada, 1270'te Pforzheim ve Weissenburg, 1250'de Londra'da, 1288'de Troyes'da, 1317'de Chinon'dakiler izlemiş ve böylece iddia tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Mahkemelerde Yahudilerin bu iddia ile

56 Garroway, "Church Fathers and Antisemitism", 68-72.

57 Ulaş Töre Sivrioğlu, "Vizigot İspanya'sında Yahudiler: Anti-Semitizm Erken Bir Örneği", 22.

58 Robert Chazan, "Medieval Western Christendom", 166-67.

59 Abulafia, *Christian-Jewish Rel. 1000-1300*, 169-70; Bazı kaynaklarda olayın 1148 yılında gerçekleştiği ifade edilir. Bilgi için bkz. Po-Chia Hsia, *The Myth of Ritual Murder, Jews and Magic in Reformation Germany*, 2.

yargılanması, ciddi işkencelerden sonra suçlu bulunması ve idam edilmesi ile yetinilmeyip akabinde bölgedeki tüm Yahudiler sürgün edilmiştir. Bazen yargılamalarda acele edilerek suçlu ilan edilenlerin kazığa bağlanmak suretiyle yakıldığı, ancak daha sonra başka komisyonların incelemesi sonucu hayatta kalanların beraat ettiği de görülmüştür. 16-18. yüzyıllar arasında yüz kadar dava kayıtlara geçmiş, bunların bazılarında piskoposlar aktif görev almıştır. Bazı davalarda Yahudilikten Hıristiyanlığa geçen kişilerin intikam hırsıyla eski dindaşlarına karşı tanık olarak ifade verdiği de görülmüştür. 18. yüzyılda bu baskı ve işkencelerden bunalan Yahudiler Papalığa başvurarak çözüm aramak zorunda kalmıştır. Sonunda papalık tarafından görevlendirilen Lorenzo Ganganelli, hazırladığı raporuyla Yahudileri bu iddialarla suçlamanın yanlış olduğunu vurgulamıştır. Papalığın, geçmişte öldürüldüğü iddia edilen çocukların aziz ilan edilmesi isteklerini büyük tereddütle karşıladığını, maktulleri sadece iki olayda (1462 ve 1475'te gerçekleşen) birini yüz on, diğerini üç yüz yıl sonra aziz ilan ettiğini de raporunda belirtmiştir. Ancak bu rapor Yahudileri söz konusu suçlamalardan kurtarmamıştır.⁶⁰

Kan iftirası bazen Yahudilerin tıbbi gereklereyle bu cinayetleri işledikleri, Hıristiyan çocukların kanına tıbbi sebeplerle ihtiyaç duydukları şeklinde de ileri sürülmüştür. Yahudi dininin alâmet-i fârikası olan sünnet yarasının tedavisinde en etkili şeyin Hıristiyan çocukların kanı olduğu, dolayısıyla sünnet yarasını iyileştirmek için buna ihtiyaç duydukları iddiası buna örnektir. Ayrıca yemeğe katılacak bir miktar kanın çiftler arasında sevgiyi canlandırmada etkili olduğu, kanın âdet görenler için iyi bir ilaç olduğu ifadeleri de kaynaklarda yer almaktadır. Bunlara ilaveten Yahudilerin çok eskiye dayanan bir vecibelerinin olduğu ve buna göre dinen Tanrı için Hıristiyan kanı dökmek zorunda oldukları iddiaları da söz konusu olmuştur.⁶¹

60 20. yüzyılın ilk çeyreğinde bile özellikle Rusya'da bu türden davalar görülmüştür. Almanya'da ise Nazilerin iktidara gelmeleri öncesinde Fışh Bayramı arifesinde çocuklarına göz kulak olmaları için halkı uyardığı kaynaklarda belirtilmiştir. Naziler iktidara gelince bu iddiayı tüm güçleriyle kullanmış; bu durum Yahudilere karşı büyük bir şiddet dalgasını da doğurmuştur. Bu süreç İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazilerin kalkıştığı Yahudi soykırımı ile zirve noktaya ulaşmıştır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Cecil Roth, *The Ritual Murder Libel and the Jew*, 14-31; Ayrıca bkz. Perry ve Schweitzer, *Antisemitism, Myth and Hate from Antiquity to the Present*, 48-52, 56-68; Ayrıca bkz. Haim Hillel Ben-Sasson, Dina Porat, ve Yehuda Slutsky, "Blood Libel", 774-78; Langmuir, *Toward a Definition of Antisemitism*, 210-12, 240-42, 263-65, 307-8; Michael, *A History of Catholic Antisemitism*, 42-44; Forger ve Susannah, "Christianity and Antisemitism", 249; Hillel J. Kieval, "Blood Libels and Host Desecration Accusations", https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Blood_Libels_and_Host_Desecration_Accusations (07 Temmuz 2023); Abulafia, *Christian-Jewish Rel. 1000-1300*, 177-87; Tzafrir Barzilay, *Poisoned Wells: Accusations, Persecution, and Minorities in Medieval Europe, 1321-1422*, 132; Avrupa'da çeşitli şehirlerde yaşanan dini cinayet suçlamaları ile ilgili ayrıntılı bilgi ve Hıristiyan dünyada bu iddialarla ilgili çeşitli çizimler için ayrıca bkz. Hsia, *The Myth of Ritual Murder*, 3, 14-225.

61 Yahudi yasalarında insan eti bir tarafa, helal etlerin bile kanlı şekilde yenmesinin yasaklanmış olması iddia sahiplerini durdurmamış; Yahudiler her olayda kendilerini savunmak zorunda bırakılmıştır. 1657 yılında Oliver Cromwell'in önünde Menasse b. Israel Yahudilerin İngiltere'ye yeniden kabul edilmesi için yalvarırken ve 1840'ta Şam'daki kan iftirası sebebiyle başrabbi Solomon Herschell, yemin ederek Yahudi hukukunun buna müsaade etmediğini, hiçbir Yahudi toplumunda böyle bir uygulama duymadıklarını, aksi takdirde Tanrı'nın bütün lanetinin üzerlerine olmasını, Tanrı'nın ahirette dirilmeyi kendilerine nasip etmemesini, böylece yok olup gitmeye maruz kalmalarını ifade etmişlerdir. Bilgi için bkz. Roth, *The Ritual Murder Libel and the Jew*, 17-18; Ben-Sasson, Porat, ve Slutsky, "Blood Libel", 775-76.

Özellikle 13. yüzyıldan itibaren Hıristiyan dünyada Yahudilere yönelik bir başka suçlama göze çarpar. Yaklaşık bin yıl önce Pagan yazarlar tarafından da dile getirilen, “Yahudi yasaları ve dinî metinlerinin onların iyi insanlar olmasını sağlamadığı” şeklinde ifade edebileceğimiz iddialar Hıristiyanlar tarafından uyarlanarak yeniden dile getirilmiştir. Buna göre, bin yıldır Yahudilerden Hıristiyanlığın hakikatini kavramaları ve Hıristiyanlığa geçmeleri beklense de bu konuda kayda değer bir başarı sağlanamamıştır. Ayrıca “Tanrı’nın Yahudileri sürgünle cezalandırırken onların çarmıha gerdirdiği İsa’nın takipçilerinin siyasi olarak çok büyük bir güç elde etmesi de Hıristiyanlığın hakikatine, Yahudiliğin yanlışlığına bir işaret iken Yahudiler neden kendi inançlarında inat etmektedir?” sorusu Hıristiyan dünyayı meşgul etmiştir. Yahudiliğin siyaseten olduğu gibi teolojik olarak da yenilgiye uğratılmasının onların inatçılığını kıracağı ve beklenen Hıristiyanlaştırma başarısının sağlanacağı düşünülerek iki dinin mensupları arasında tartışmalar planlanmıştır.⁶² 1240 yılında Paris’te, 1273’te Barcelona’da ve 1413-1414 yıllarında Tostosa’da Yahudilerle tartışmalar yapılmıştır. Tartışmalarda Hıristiyan taraf, özellikle Yahudilerin inatçılığının kaynağı olarak gördükleri Talmud’u hedef almış, Talmud’un dinî özellikten çok uzak saçma sapan, anlamsız hikayelerle ve kötülüklerle dolu olduğunu, yanı sıra Talmud’da İsa’ya ve diğer Hıristiyan hakikatlerine hakaret eden pasajların bulunduğunu ve bunlardan dolayı Talmud’un yok edilmesi gerektiğini iddia etmişlerdir. Mesela 1240 yılında yapılan Paris münazarasında Hıristiyanlığa geçmiş eski bir Yahudi olan Nicholas Donin tarafından “Talmud’da Yahudilerin yabancılara karşı söz ve yeminlerini kolaylıkla geçersiz kılabildiklerinin yer aldığı, Hıristiyanları aldatmanın Yahudiler için günah olmadığına söylendiği” ve en önemlisi “Hıristiyanların ölümü hak ettiğinin söylendiği” şeklinde bir dizi iddialar dile getirilmiş; sonuçta Nicholas Donin ile Rabbi Yehiel’in tartışmaları neticesinde mahkeme, Talmud’un suçlu olduğuna karar vermiş ve Paris’te yaklaşık on iki bin cilt, yirmi dört vagon dolusu el yazması Talmud nüshası yakılmıştır.⁶³ Yahudilerin bu iddialara her dönemde cevap verme teşebbüsleri olsa da bunların Hıristiyan toplumlar üzerinde etkisi olmamıştır.⁶⁴ Böylece pagan yazarlar tarafından eleştirilen Yahudi yasaları ve dinî metin-

62 Mahmud Sami Şengül, “Yahudilik Karşıtı Hıristiyan Polemikleri Bağlamında Klunili Peter (Peter The Venerable) ve Mesih Eleştirisi”, (yüksek lisans tezi), 48-56; Yahudilere yönelik bu paradigma değişimi özellikle Peter The Venerable’in görüşlerinde açıkça görülmektedir. Bilgi için bkz. François Soyer, *Medieval Antisemitism?*, 32-42.

63 Seda Özmen, “Orta Çağ Yahudi Karşıtlığına Bir Örnek Olarak Talmud’un Yargılanması ve Yakılması”, 439-48; Donin’in iddiaları ve tartışma sırasındaki ayrıntılarıyla ilgili değerlendirmeler için bk. Robert Chazan, “The Trial and Condemnation of the Talmud”, 7-43, <https://nyutikvah.org/publications.html>; Paris tartışması ile ilgili bilgi için ayrıca bkz. Hyam Maccoby, ed., *Judaism on Trial, Jewish-Christian Disputations in the Middle Ages*, 19-38; Saadia R. Eisenberg, “Reading Medieval Religious Disputation: The 1240 ‘Debate’ Between Rabbi Yehiel of Paris and Friar Nicholas Donin”, (doktora tezi), 13; Kessler, *Intr. to Jew.-Chr. Rel.*, 105; Norman Roth, “Condemnation of Talmud”, 634-36.

64 Hıristiyanların Yahudilere yönelik saldırılarına karşı inançlarını korumak için özellikle 11. yüzyıldan itibaren Yahudiler arasından polemik türünde çalışmalar yapan önemli isimler ortaya çıkmıştır. Yahudilik ve Yahudiler hakkında dile getirilen çeşitli iddiaları cevaplamaya yönelik çalışmalar her dönemde üretilmiştir. Güney Fransa ve Kuzey İtalya bölgesi bu çalışmaların yoğun olarak yapıldığı yerlere örnek olarak zikredilebilir. Joseph Kimhi (1105-1170), Jacob b. Reuben (12.yy.), David Kimhi (1160-1235), Rabbi Meir b. Simon (13.yy.) ve Moses b. Nahman (1194-1270) gibi isimler bölgede bu konuda çalışma yapanlara örnek olarak verilebilir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. D.

leri Hıristiyanlar tarafından sadece eleştirilmekle kalmamış, Hıristiyan dünyada bu eserleri yok etmeye yönelik fiili bir hareket de ortaya çıkmıştır.⁶⁵

Yahudi yasalarının insanları iyiye, güzele sevk etmediği ve sorunlu olduğu suçlamaları geç orta çağda Hıristiyan yazarlar tarafından yeni bir yorumla polemik konusu haline de getirmiştir. Hıristiyanlığın kurtuluş için, “Musa şeriatının insanların kurtuluşunu sağlamadığından yasanın iptal edildiği ve Tevrat’ın sadece, geçmişte şeriatın insanı kurtuluşa ulaştırmadığı dönemin şahidi ve anlatısı olarak görülmesi gerektiği” düşüncesini kabul etmesinin doğal sonucu olarak Yahudi şeriatı hedef tahtasına oturtulmuştur. 1263’te gerçekleşen Barcelona tartışmalarında da bu konu gündeme gelmiş ve tartışılmış, Musa şeriatının artık iptal edildiği ispat edilmeye çalışılmıştır.⁶⁶

Pagan iddialarının Hıristiyanlar tarafından geliştirilerek kullanıldığı bir başka konu Yahudilerin tanrı inancıdır. Yahudilerin *ateist* olduğu şeklinde antik dönemdeki suçlamalar geç orta çağda Hıristiyan toplumlarda, Talmud’da tanrı ile ilgili yer alan bilgiler gündeme getirilerek Yahudilerin tanrı inancının eleştirildiği bir formata sokulmuştur. Talmud’da Tanrı’nın antropomorfik bazı tasvirlerinin yanı sıra kederlenmek, pişman olmak, öfkelenmek gibi bazı duygularından, sınırlılıklarından, insanlarla tartışıp onlar karşısında başarısız olmasından bahsedildiği, hatta Tanrı’nın yalan söyleyip insanlara da yalan söylemelerini salık verdiği ve Mabe’di kastederek kendisinin bunu yapıp çocukları şeklinde tavsif ettiği İsrailoğullarını sürgüne gönderdiği için kendisine sitemde bulunduğu ifadelerine yer verildiği, bunların Tanrı için hiç uygun olmadığı eleştirileri yapılmıştır.⁶⁷ Dolayısıyla geç orta çağda Hıristiyan yazarlar da Yahudilerin doğru bir tanrı inancına sahip olmadığı, Talmud’un Tanrı konusunda Yahudilere son derece yanlış bilgiler verdiği iddiasında olmuşlardır. Bu iddia bir taraftan da Hıristiyan toplumdaki Talmud karşıtlığına hizmet etmiştir.

Berger, “Gilbert Crispin, Alan of Lille, and Jacob ben Reuben: A Study in the Transmission of Medieval Polemic”, 91-121; Ayrıca bkz. Robert Chazan, *Fashioning Jewish Identity in Medieval Western Christendom*, 104-5; Robert Chazan, *Daggers of Faith: Thirteenth-Century Christian Missionizing and Jewish Response*, 20.

65 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Abdullah Altuncu, *Kilise ve Sansür: Papalığın İbrani Matbuatına Yönelik Sansürü*.

66 Bu konuda tarih boyunca Yahudi yazarlar da Tevrat’ın ve şeriatın gereği üzerine savunmalar yapmışlardır. Mesela Jacob b. Reuben Milhamot Ha-Şem isimli eserinin başında ilk ve en önemli işinin Musa tarafından İsrailoğullarına gönderilen Tevrat’ın hak olduğunu ve ondaki emir ve yasakların gerekli olduğunu ispat etmek olarak ortaya koymuştur. Akıllı her insanın Tevrat’ın sözlerini akıl ile incelemesi ve ondaki yasalara riayet etmesi gerektiğini söylemiştir. Şayet Tevrat’ın incelenmesinin sadece harfler (alfabe, dil kastediliyor herhalde) ile anlaşılmaya çalışılırsa metinle ilgili pek çok hususu anlamının güçleşeceğini ifade etmiştir. Benzer şekilde yaklaşık aynı dönemde Joseph Kimhi tarafından kaleme alınan Sefer Ha-Berit isimli eserde de Yahudi doktrininin akıllılığı, buna karşın Hıristiyan doktrininin irrasyonelliği ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bilgi için bkz. Berger, “A Study in the Transmission of Med. Polemic”, 37-38, 109-14; Robert Chazan, “The Barcelona ‘Disputation’ of 1263: Christian Missionizing and Jewish Response”, 826-27; Chazan, *Daggers of Faith...*, 19-20, 39-40; Jeremy Cohen, *The Friars and The Jews: The Evolution of Medieval Anti-Judaism*, 111-13; Barcelona münazarasının Türkçe çevirisi ve tartışmayla ilgili ilave bilgi için bkz. Moşe Ben Nahman, “Barselona Münazarası”, 237-72; Ayrıca bkz. Fatma Seda Şengül, “Yahudi-Hıristiyan Münazaralarında İsa ve Mesih Tartışmaları-Paris, Barselona, Tortosa Örnekleri-”, (doktora tezi), 31-37; Robert Chazan, “The Christian Position in Jacob Ben Reuben’s Milhamot Ha-Shem”, 157-70; Haim Hillel Ben-Sasson, “Disputations and Polemics”, 692-93.

67 Eisenberg, “Reading Medieval Religious Disputation”, 190-92.

Yahudilerin tarih boyu peşlerini bırakmayan iddialardan biri de içinde yaşadıkları toplumu yıkmak için düşmanlarla iş birliği içinde olduklarıdır. Mısır'dan çıkışta Mısırlıların düşmanı olan topluluklarla iş birliği yaptıkları iddialarıyla⁶⁸ başlayan bu suçlamaların yeni örneklerine Hıristiyan toplumlarda rastlanmıştır; *öteki* ya da *düşman* olarak algılanan grup hangisi olursa, Yahudilerin bu grupla iş birliği içinde Hıristiyan topluma karşı hareket ettiği iddia edilmiştir. Müslümanların Endülüs'teki fetihlerinde onlarla iş birliği yaparak Hıristiyanlara karşı mücadele ettikleri suçlamaları kaynaklarda yer almıştır. Bunun başka bir örneği de Haçlı Seferleri sırasında yaşanmış; 1420-1421 yıllarında Hussitler'e karşı düzenlenen seferde Cologne kentinden geçen haçlı askerleri Yahudileri heretiklerle iş birliği içinde olmakla suçlamıştır. Şehir yönetimi ilk etapta Yahudileri korusa da kısa sürede bu tavırlarından vazgeçerek tüm Yahudileri şehirden sürgün etmiştir.⁶⁹ Bunlara ilaveten Hıristiyan toplumun maruz kaldığı çeşitli felaket, musibet ve salgınlarda Yahudiler hep toplumun ifsadı ya da Hıristiyan toplumu yok etmek için çabalayan, cüzzamlılar gibi hastalıklı gruplarla, ya da büyücüler gibi şeytanla iş tutanlarla birlikte hareket eden *içteki düşmanlar* olarak görülmüştür.⁷⁰

2.2. Yahudiler Hakkında Ortaya Atılan Yeni İddialar

Bu başlık altında ele alınacak bazı iddiaları genel olarak *demonizasyon* çabası olarak değerlendirmek mümkündür. Bu genel bakışla, aşağıda yer verilecek iddialar aslında tarih boyunca Yahudilerin *demonizasyonunun* Hıristiyan toplumlarda da sürdürüldüğü şeklinde bir yaklaşımla ele almak mümkün olsa da bu konuları, *demonizasyonun* Hıristiyan toplumdaki yeni uygulamaları olarak değerlendirmeyi tercih ettiğimizden burada incelediğimizi ifade etmeliyiz.

Geç orta çağda Hıristiyanların Yahudilere yönelttiği yeni suçlamalardan biri onların yüksek faizle tefecilik yapmalarınıdır. Bu doğrultuda Yahudilerin para ve kıymetli maden ticaretini ellerinde bulundurdukları, bu sayede Hıristiyanları ekonomik olarak sömürdükleri, onları büyük zarara uğrattıkları sürekli zenginleştiği suçlamaları Yahudilere yöneltilmiştir.⁷¹ Aslında 12. yüzyıla kadar Yahudiler tefecilikle yoğun olarak ilgilenmemiştir. Ancak 12. yüzyılın ikinci yarısında Hıristiyan dinî yetkililer, dindişlerine faizle borç alma/vermeyi yasaklayınca hem toplumda bu alanda ortaya çıkan ihtiyaç hem de Yahudilerin pek çok iş kolundan menedilmesi Yahudileri bu alana yönelmeye zorlamıştır. Yahudiler de bu ekonomik ve siyasi şartların etkisiyle girdikleri sektörde süratle hakimiyet kurmuştur. Borç alanların borçlarını ödeyemediği ya da -özellikle güçlü kesimlerin- ödemek istemediği durumlarda Yahudilerin Hıristiyan toplumdaki olumsuz imajına sığınılmıştır. Yahudilerin çeşitli suçlamalara bağlı olarak hapsedilmeleri, sürgün edilmeleri hatta infaz edilmeleri,

68 Josephus, *Against Apion*, 1:26, 1:32.

69 Soyer, *Medieval Antisemitism?*, 61-65; Barzilay, *Poisoned Wells*, 235-36.

70 Barzilay, *Poisoned Wells...*, 20-21, 57-58, 102-4; Hsia, *The Myth of Ritual Murder*, 5-6.

71 Berger, "A Study in the Transmission of Med. Polemic", 106-14; Chazan, *Daggers of Faith*, 39-40; Michael, *A History of Catholic Antisemitism*, 53-58.

onlardan alınmış borçların ortadan kalkması anlamına gelmiştir. Bu da özellikle yöneticilerin ve soyluların zaman zaman Yahudilere karşı çeşitli eylemlerin içinde olmalarını sağlamıştır. Böylece inançsız, Tanrı katilleri olarak kabul edilen Yahudiler, tefecilik yaparak toplumu sömüren bir grup olarak da vasıflandırılmıştır.⁷²

Orta çağda Hıristiyan toplumlarda Yahudilerin şeytanlaştırılmasına hizmet eden yeni iddialara bir başka örnek Hıristiyanların komünyon ekmeği ya da kutsal ekmekleri ile ilgilidir. Buna göre Hıristiyanların komünyon ayinlerinde kullandıkları ve İsa'nın bedenini temsil ettiğine inandıkları kutsal ekmeği Yahudilerin çeşitli hileler, baskılar ya da zorlamalarla elde ettiği, bu ekmeği kızgın yağa atmak ya da delici şeylerle parçalamak suretiyle ona işkence ettikleri, bununla da tıpkı İsa'ya hayattayken yaptıklarını (çarmıha germe) aynen tekrar etmiş oldukları iddia edilmiştir. Bu suçlama için hiçbir hazırlık gerekmemesi, özel bir delile ihtiyaç duyulmaması suçlama yapmayı çok kolaylaştırmıştır. İlk defa 1290'da Paris'te meydana gelen bu türden suçlamalar zamanla Avrupa'nın hemen her bölgesinde görülmeye başlanmış; yapılan tahkikat, işkenceli sorgular, bazen toplu ayaklanmalar bir kısım Yahudinin infazını ya da toplu sınır dışı edilmelerini doğurmuştur.⁷³ Özellikle 14. ve 15. yüzyıllarda zirveye ulaşan bu suçlamalar, Reform sonrasında büyük oranda ortadan kalkmıştır.⁷⁴

Geç orta çağda Yahudilerin maruz kaldığı en şiddetli ve yaygın saldırılar *Yahudi-zehir* ilişkisi üzerinden yapılan suçlamalar sebebiyle gerçekleşmiştir. Hıristiyan dünyada bu ilişkiyi besleyen üç temel unsur söz konusudur. İlk olarak, *Asli günah* inancının etkisinden söz edilebilir. Kitab-ı Mukaddes'teki Âdem-Havva ve yılan arasında geçen anlatıda⁷⁵ yılanın Âdem ve Havva'ya zehirli fikirler aktararak insanlığın cennetten kovulmasında başrolü oynaması erken dönemlerden itibaren Hıristiyan kilise babalarının kullandığı bir metafora dönüşmüştür. Justin Martyr, Irenaeus, Eusebius gibi kilise babalarının eserlerinde heretikler zehir ile ilişkilendirilmiştir. Bu yaklaşım Hıristiyan dünyada zamanla metafordan gerçeğe dönüşmüş, Yahudiler bilfiil Hıristiyanları zehirlemekle suçlanmıştır.⁷⁶

72 Langmuir, *Toward a Definition of Antisemitism*, 305-6; Chazan, "Medieval Western Christendom", 168-70; Barzilay, *Poisoned Wells...*, 185-86.

73 Mesela 1453'te Breslav'da 41 Yahudinin kazıkta yakılması, geri kalanlarının sürgün edilmesi kararı alınmıştır. Bu suçlamayla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Hsia, *The Myth of Ritual Murder*, 4; Ayrıca bkz. Eisenberg, "Reading Medieval Religious Disputation", 186-88; Mehmet Özdemir, "Hıristiyan İspanya'da Yahudi Aleyhtarlığı (VI-XIV. Yüzyıllar)", 250; Soyer, *Medieval Antisemitism?*, 51-61; Kieval, "Blood Libels"; Abulafia, *Christian-Jewish Rel. 1000-1300*, 167-68, 188-89; Langmuir, *Toward a Definition of Antisemitism*, 308.

74 Bu ifadelerden Reform hareketinin Yahudilere olumlu bir yaklaşım gösterdiği anlaşılmalıdır. Bizzat Martin Luther'in yazılarında Yahudilere yönelik ciddi suçlamalar vardır. Luther Yahudilerin "Şeytan'ın çocukları", "caniler" ve "Tanrı katilleri" olduğunu, Mesih'e yaptıkları yüzünden Tanrı'nın gazabını üzerlerine çektiklerini, bu yüzden mabetlerinin yakılıp sürgüne gönderildiklerini ifade etmiştir. Bunların yanı sıra Yahudileri yılan zehiri kullanmak suretiyle havayı zehirlemelerini, Evharistiya ayininde kullanılan kutsal ekmeğe saygısızlık ettikleri ve Hıristiyan çocuklarının ritüel olarak öldürülmesine taraf oldukları suçlamalarına da eserinde yer vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Pierre Andre Taguieff, *Antisemitizm*, 49; Ayrıca bkz. Eva Groepler, *Anti-Semitizm: Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı*, 35-37; Forger ve Susannah, "Christianity and Antisemitism", 251; Barzilay, *Poisoned Wells*, 242.

75 *Kitab-ı Mukaddes*, Yaratılış 3:1-23.

76 Barzilay, *Poisoned Wells*, 52-56.

İkinci unsur olarak, Kitab-ı Mukaddes'te Yahudilerin Mısır'dan çıkışları öncesinde Mısırlıların bütün su kaynaklarının kana dönüştürülmesinin⁷⁷ oluşturduğu etkiden söz edilebilir. Yahudilerin düşmanlarının sularını içilmez hale getirebilme yeteneğine sahip olduğu düşüncesi, Hıristiyanların yaşadığı bazı felaketlerde Yahudilerin bu konuda teşebbüslerinin olabileceği iddialarına inanmayı kolaylaştırmıştır.

Yahudi-zehir ilişkisini besleyen üçüncü unsur, Yahudilerin tıp ilmiyle yoğun şekilde iştigal etmeleri olmuştur. Yahudi doktorların bazı çalışmaları Latinceye tercüme edildiğinde onların zehir hakkında ne kadar bilgili oldukları görülmüş, bu durum kötü niyetli yaklaşımlara zemin hazırlamıştır. İbn Meymun'un zehirler üzerine Arapça yazdığı risalenin 1307 yılı civarında Latinceye çevrilmesiyle Yahudi hekimlerin bu konudaki uzmanlıklarının görülmesi sonrasında dile getirilen iddialar örnek olarak verilebilir. 17. yüzyılın başlarında bile Viyana Tıp Fakültesi'nde, Yahudi doktorların her onuncu Hıristiyan hastalarını zehirleyerek öldürme kuralı belirleyerek bunu titizlikle uyguladıkları şeklindeki iddialar bu etkinin yüzlerce yıl devam ettiğini göstermektedir.⁷⁸

Yahudilere yöneltilen *zehirleme* suçlamaların bütün Avrupada yoğun bir şiddet hareketine dönüşmesi 14. yüzyılın ortalarında yaşanan *Kara Veba* sırasında gerçekleşmiştir. Avrupa'da her üç kişiden birisinin ölümüne neden olan büyük salgının Tanrı'nın Yahudiler yüzünden gönderdiği bir gazabı olduğu iddialarının yanı sıra Yahudilerin kara büyü yaparak ya da insan kanı, idrar ve çeşitli bitkilerin gizli karışımıyla elde ettikleri zehirlerle Hıristiyanların kullandığı su kaynaklarını ve kuyuları zehirledikleri, bunun için farklı ülkelerdeki dindaşlarıyla işbirliği yaptıkları ve bunu kanıtlayacak bazı dokümanların Hıristiyanlar tarafından ele geçirildiği iddiaları ortaya atılmıştır. O dönemde Avrupadaki Yahudi nüfusun en yoğun yaşadığı bölgeler olan İspanya-Fransa topraklarında başlayan bu iddialarda bölgedeki Hıristiyan-Yahudi ilişkisinin gergin olması ve bu dönemde birtakım gizemli uygulamaları ihtiva eden Yahudi mistisizmi ve Kabalacılığın yükseliş trendinde olması da bu durumu kolaylaştırmıştır. Hıristiyanlar Yahudilere suçlarını itiraf ettirmek için çeşitli işkencelere başvurmuşlardır. 1348'de Aragon Krallığında (İspanya) yirmi Yahudinin öldürülmesi ile başlayan olaylar sonunda Aragon sınırları içindeki en kalabalık Yahudi nüfusu barındıran Zaragoza kentindeki Yahudilerin ancak beşte biri hayatta kalabilmiştir. Yahudiler Barselona'da önemli kayıplar vermişler; Mayorka adasında ise Yahudiler adayı terk etmeye zorlanmıştır. Aynı yıl Fransa bölgesinde Avignon kentindekiler hariç Arles Krallığındaki (kaçamayan) bütün Yahudilerin öldürüldüğü, Povençe bölgesinde, Languedoc'ta, Dauphine'de, Savoy'da Yahudilerin benzer zulümlere maruz kaldığı kaynaklarda yer almıştır.⁷⁹ Sü-

77 *Kitab-ı Mukaddes*, Çıkış 7:14-23.

78 Konuyla ilgili çeşitli örnekler ve geniş bilgi için bkz. Joshua Trachtenberg, *The Devil and the Jews: The Medieval Conception of the Jew and its Relation to Modern Antisemitism*, 97-98; Barzilay, *Poisoned Wells*, 30-39.

79 Courtney Pariera Dinkins, "Persecution of the Jews during the Great Plagues of the 14th Century", <https://www.montana.edu/historybug/yersiniaessays/pariera-dinkins.html> (07 Temmuz 2023); Özdemir, "Hıristiyan İspanya'da Yahudi Aleyhtarlığı", 250-53; Joshua J. Mark, "Religious Responses to the Black Death", <https://www.worldhistory.org/article/1541/religious-responses-to-the-black-death/> (16 Nisan 2020); Trachtenberg, *The Devil and the Jews*, 98-108; Bu suçlamalarda Müslüman liderlerin Yahudilerle iş birliği yaptığı, özellikle ekonomik olarak onları bu işlerde

ratle tüm Avrupa'ya yayılan bu olaylarda, günümüzde Fransa, İsviçre, Avusturya, Belçika, Almanya'nın sınırları içinde kalan pek çok kentte Yahudiler hedef haline getirilmiştir. Sadece 1348-1350 yılları arasında üç yüz elli ayrı yerde infazların ya da katliamların olduğu dikkate alınırsa olayların büyüklüğü daha iyi anlaşılır.⁸⁰

Geç orta çağda Yahudilere yöneltilen yeni suçlamalar bağlamında son olarak Yahudi erkeklerinin lanetlenmiş ve kadın gibi periyodik hasta oldukları iddialarını zikredeceğiz. Kaynaklarda bu iddiayı ilk dile getiren Heisterbachlı Sezarius'a (12-13. yüzyıl) göre Yahudi erkekleri periyodik olarak hemoroit kanaması hastalığına düşür bırakıldıklarından kadınlar gibi *âdet kanaması* geçirmektedir. Cantimpréli Thomas (1201-1272) da aynı iddiada bulunarak bunu, Matta 27:25'teki "Onun kanının sorumluluğu bizim ve çocuklarımızın üzerine olsun" ifadeleri sebebiyle Yahudilerin kalıtsal bir *kanlı akıntı* ile lanetlendiğini iddia ederek açıklamıştır. Yazara göre Yahudiler yalnızca İsa'yı kabul ettikleri taktirde bu hastalıktan kurtulacaklardır.⁸¹ 1221 yılında tarihçi Jacques de Vitry (yaklaşık 1165-1240) de bu iddialardan bahseder. Hıristiyan yazarlar Yahudi erkeklerle ilgili bu iddialarına Kitab-ı Mukaddes'ten deliller getirmeye çalışmışlar; Mezmurlar 77:66'da yer alan "...Ve düşmanlarını arkalarından vurdu: onları ebedî bir utanç içine koydu" ifadelerini bu lanetlenmeye delil olarak göstermişlerdir. Bazı Hıristiyan yazarlar ise Yahudilerin tembelliklerinin ve melankolik mizaçlarının bunu kolaylaştırdığını söylemiştir. Yahudilerin bu iddialarla hastalıklı, lanetli ve aşağılık olarak gösterilmesi, doğal olarak onların geç orta çağ boyunca sürdürülen *demonizasyon* sürecine hizmet etmiştir.⁸²

Sonuç

Yahudilere yönelik olumsuz yaklaşımlar ve suçlamalar tarihin her döneminde onların yaşadığı her coğrafyada süregelmiştir. Yahudilerle aynı bölgede yaşayan farklı inanç grupları çeşitli vesilelerle Yahudilere eleştiriler, yer yer hakarete varan ağır suçlamalar yöneltilmişlerdir. Bu eleştiri ve suçlamalarda Yahudi tarihi, inançları, kültürü ya da bizzat Yahudi varlığı hedef alınmıştır. Eleştirilerin yapıldığı zaman, coğrafya, kültürler ve dinî arka plan değişse de özellikle Yahudilerin *demonizasyonuna* hizmet edecek bazı ortak hususlar üzerinde eleştirilerin ısrarla devam ettirildiği görülmektedir.

Yahudilere yöneltilen eleştirilerde dönemin siyasi, dinî, ekonomik ve sosyal hususiyetlerine bağlı olarak Yahudilerin bir arada yaşadığı gruplarla oluşan ilişkileri hayati rol oynamıştır. Bu topluluklarla yaşanan tartışmalar ya da çatışmalar Yahudilerin çeşitli suçlamalarla hedef alınmasını doğurmuştur. İskenderiye'deki siyasi karmaşa ortamından dolayı bu bölgeyle irtibatlı yazarların Yahudilerin bir ulus olarak tarih sahnesine çıkışında temel anlatıların

Hıristiyanlara karşı destekledikleri de iddialar arasında yer almıştır. Bilgi için bkz. Barzilay, *Poisoned Wells*, 47-51.

80 Farklı bölgelerde yaşanan olayların gelişimi ve yaşanan katliamlarla ilgili geniş bilgi için bkz. Barzilay, *Poisoned Wells*, 146-212.

81 *Kitab-ı Mukaddes*, Luka 8:43-48. İsa burada kanaması olan kadını iyileştirdiği gibi Yahudileri de iyileştirecektir.

82 Soyer, *Medieval Antisemitism?*, 48-49.

başında gelen Mısır'dan çıkış ile ilgili hikâyenin farklı versiyonlarını üretmesi, Yahudi ve Mısır tarihinin bu ortak noktasından hareketle Yahudilere yönelik suçlayıcı ve aşağılayıcı bir üslupla eserlerini kaleme alması bu duruma en iyi örnektir. Hıristiyan topraklarda geç orta çağda yaşananlar da aslında İskenderiyede yaşananların bir benzeri olup, bütün bunlar farklı gruplar arasındaki siyasi çatışmaların dini sahaya da yansıtılması olarak görülebilir.

Romalı yazarların Yahudilere yönelttiği eleştirilerde bir taraftan Mısırlı yazarların Yahudilerin kökenleri ile ilgili iddialarını sürdürdükleri diğer taraftan çok daha yoğun şekilde Yahudi dinî inanç ve ritüellerini hedefe aldıkları, Yahudiliğin gayri aklî bir yapı arz ettiğini ve dinî inançlarının Yahudileri karakter ve sosyal ilişkilerde daha kötü insanlar haline getirdiği iddiasını farklı şekillerde ortaya koymaya çalıştıkları görülmüştür. Her ne kadar Roma'nın farklı inançlara müsaade eden çok tanrılı dinî yapısı gereği Yahudilere bazı imtiyazlar tanınsa da Romalı yazarlar Yahudilere eleştiriler yapmayı sürdürmüşler; Yahudilerin Yahudi olmayanlarla sosyal ilişkilerini sınırlandıran bazı yasaları sebebiyle yabancılara ya da bazen tüm insanlara karşı düşmanlık besledikleri suçlamalarında bulunmuşlardır.

Hıristiyan yazarlar tarafından pagan yazarların eleştirileri belli oranda devam ettirilse de bu sefer eleştirilerin odağının büyük oranda Yahudilerle Hıristiyanlığın ortak teolojik zeminine ve bazı Hıristiyan uygulamalarına doğru kaydığı, aynı şekilde Hıristiyan dünyanın siyasi ve dinî gündeminin de bu eleştirilerde önemli rol oynadığı söylenebilir. Pagan yazarların eleştirilerinde teolojik bir iddiadan daha çok siyasi ve sosyal etkenler ön plandayken Hıristiyanların eleştirilerinde Kitab-ı Mukaddes kaynaklı teolojik bir zemin ve Kilise otoritesinin devreye girdiği hususlar daha ön plana çıkmaktadır. Hıristiyan yazarlar *doğru inancı* kendilerinin temsil ettiği düşüncesini ortaya koyabilmek amacıyla Yahudiliğe ve Yahudilere karşı teolojik saldırılarda bulunmuş; hemen her vesilenin Yahudilerin kötülüğün ve/veya şeytanın tarafında olduğunu vurgulamak için kullanıldığı görülmüştür. Bu noktada Yahudilere yönelik İncillerde yer alan, başta *Tanrı katili* suçlaması olmak üzere çeşitli eleştiriler, Hıristiyan yazarlar tarafından paganların suçlamalarına ilaveten yeni örneklerle zenginleştirilerek iddialarına dayanak olarak kullanılmıştır. Bizzat Hıristiyan kutsal kitabından hareketle Yahudilere suçlamalar yöneltilmesi Hıristiyan toplumlarda Yahudi karşıtlığı ya da düşmanlığının dini olarak gerekçelendirilmesine hizmet etmiş, tarih boyu Yahudilere yönelik en ağır şiddet olaylarının Hıristiyan toplumlarda gerçekleştirilmesine zemin hazırlamıştır.

Yahudi tarihinde özellikle Musa döneminde gerçekleştiği kabul edilen çeşitli mucizelerin pagan ve Hıristiyan yazarlar tarafından konusal olarak Yahudilerin önüne tekrar tekrar getirildiği görülmektedir. Mısır'da suların kana dönüştürülmesi ile Yahudilerin düşmanlarının içecek su bulamamasının orta çağda da kuyuların zehirlenmesi suretiyle Yahudilerin düşmanlarının bertaraf edilmesi iddiaları buna örnektir. Benzer şekilde Mısır'dan çıkış öncesinde Mısırlıların ilk doğanlarının ölümü ile Yahudilerin Mısır'dan çıkış anısına kutlanan Fısh Bayramı'nda Hıristiyan çocukları öldürdükleri iddiaları da Hıristiyan zihninin arka planında bu olayların olabilirliğine dair zemin oluşmasına yardım ettiği ifade edilebilir.

Kaynakça

- Abulafia, Anna Sapir. *Christian–Jewish Relations, 1000–1300*. London and New York: Routledge, 2014.
- Altuncu, Abdullah. *Kilise ve Sansür: Papalığın İbrani Matbuatına Yönelik Sansürü*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2023.
- Araz, Ömer Faruk. “Yeni Ahit’te ve Kuran-ı Kerim’deki Yahudilere Yöneltilen Eleştirilerin Analizi”. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7: 2 (Temmuz 2021): 791-833.
- Babil Talmudu*. Erişim 26 Şubat 2021. <https://www.sefaria.org/texts/Talmud>.
- Barzilai, Tzafir. *Poisoned Wells: Accusations, Persecution, and Minorities in Medieval Europe, 1321–1422*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2022.
- Ben Nahman, Moşe. “Barselona Münazarası”. Çev: Büşra Şahin. *Oksident* 1: 2 (2019): 237-72.
- Ben-Sasson, Haim Hillel. “Disputations and Polemics”. *Encyclopaedia Judaica* içinde, 5:686-99. Detroit, New York, San Francisco: Thomson/Gale, 2007.
- Ben-Sasson, Haim Hillel, Dina Porat, ve Yehuda Slutsky. “Blood Libel”. *Encyclopaedia Judaica* içinde, 3:774-80. Detroit, New York, San Francisco: Thomson Gale, 2007.
- Berger, D. “Gilbert Crispin, Alan of Lille, and Jacob ben Reuben: A Study in the Transmission of Medieval Polemic”. *Speculum* 49: 1 (1974): 34-47.
- Chazan, Robert. *Daggers of Faith: Thirteenth-Century Christian Missionizing and Jewish Response*. Berkeley: University of California Press, 1991.
- . *Fashioning Jewish Identity in Medieval Western Christendom*. Cambridge & New York: Cambridge University Press, 2004.
- . “Medieval Western Christendom”. *The Cambridge Companion to Antisemitism* içinde, editör Steven T. Katz, 158-75. Cambridge: Cambridge University Press, 2022.
- . “The Barcelona ‘Disputation’ of 1263: Christian Missionizing and Jewish Response”. *Speculum* 52: 4 (1977): 824-42.
- . “The Christian Position in Jacob Ben Reuben’s Milhamot Ha-Shem”. *From Ancient Israel to Modern Judaism, Intellect in Quest of Understanding* içinde, editör Jacob Neusner, Ernest S. Frerichs, ve Nahum M. Sarna, 157-70. Atlanta: Scholars Press, 1989.
- . “The Trial and Condemnation of the Talmud”. New York: The Tikvah Center for Law & Jewish Civilization, 2011. <https://nyutikvah.org/publications.html>.
- Cohen, Jeremy. *Living Letters of the Law: Ideas of the Jew in Medieval Christianity*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1999.
- . *The Friars and The Jews: The Evolution of Medieval Anti-Judaism*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1982.
- Daniel, Jerry L. “Anti-Semitism in the Hellenistic-Roman Period”. *Journal of Biblical Literature* 98: 1 (1979): 45-65.
- Davidowicz, Klaus S. “The Demonization of Judaism”. *Comprehending and Confronting Antisemitism* içinde, ed. Armin Lange, Kerstin Mayerhofer, Dina Porat, ve Lawrence H. Schiffman, 297-310. Berlin/Boston: De Gruyter, 2019.
- Dinkins, Courtney Pariera. “Persecution of the Jews during the Great Plagues of the 14th Century”. Montana State University. Erişim 07 Temmuz 2023. <https://www.montana.edu/historybug/yersiniaessays/pariera-dinkins.html>.
- Eisenberg, Saadia R. “Reading Medieval Religious Disputation: The 1240 ‘Debate’ Between Rabbi Yehiel of Paris and Friar Nicholas Donin”. Doktora Tezi, The University of Michigan, 2008.

- Forger, Deborah, ve Heschel Susannah. "Christianity and Antisemitism". *The Routledge History of Antisemitism* içinde, editör Mark Weitzman, Robert J. Williams, ve James Wald, 247-54. London and New York: Routledge, 2024.
- Garroway, Joshua. "Church Fathers and Antisemitism from the 2nd Century through Augustine (end of 450 CE)". *The Cambridge Companion to Antisemitism* içinde, editör Steven T. Katz, 66-82. Cambridge: Cambridge University Press, 2022.
- Groepfer, Eva. *Anti-Semitizm: Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı*. Çeviren Süheyla Kaya. İstanbul: Belge Yayınları, 1999.
- Gruen, Erich S. *The Constructs of Identity in Hellenistic Judaism*. Berlin: De Gruyter, 2016.
- Güneş, Kübra. *Yahudilikte 613 Emir ve Yasak-(İbn Meymun (Maimonides) Örneği*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- Hezser, Catherine. "Anti-semitism, pagan". *Oxford Classical Dictionary* içinde, editör Tim Whitmarsh. Erişim 24 Eylül 2023. <https://oxfordre.com/classics/display/10.1093/acrefore/9780199381135.001.0001/acrefore-9780199381135-e-528?rskey=1BOHjt&result=1>.
- Hsia, Po-Chia. *The Myth of Ritual Murder, Jews and Magic in Reformation Germany*. New Haven and London: Yale University Press, 1988.
- Isaac, Benjamin. *Empire and Ideology in the Graeco-Roman World*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- . "Jews and Non-Jews in Ancient Cities: Alexandria, Antioch, Caesarea, Rome". *Comprehending and Confronting Antisemitism* içinde, editör Armin Lange, Kerstin Mayerhofer, Dina Porat, ve Lawrence H. Schiffman, 413-26. Berlin/Boston: De Gruyter, 2019.
- Johnson, Paul. *Yahudi Tarihi*. Çev. Filiz Orman. İstanbul: Pozitif Yayınları, 2000.
- Josephus. *Against Apion or On the Antiquity of the Jews*. Çeviren H. ST. J. Thackeray. London and New York: William Heinemann & G.P. Putnam's Sons, 1926.
- Kaç, Şeyma. "Patristik Dönemde Adversus Judaeos Geleneği: Tertullian'ın Adversus Judaeos'u Örneği". Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.
- Kessler, Edward. *An Introduction to Jewish-Christian Relations*. Cambridge & New York: Cambridge University Press, 2010.
- Kieval, Hillel J. "Blood Libels and Host Desecration Accusations". *The Yivo Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* içinde. Yivo Institute for Jewish Research. Erişim 07 Temmuz 2023. https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Blood_Libels_and_Host_Desecration_Accusations.
- Kitab-ı Mukaddes*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1997.
- Langmuir, Gavin I. *Toward a Definition of Antisemitism*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1990.
- Maccoby, Hyam, ed. *Judaism on Trial, Jewish-Christian Disputations in the Middle Ages*. London and Toronto: Associated University Presses, 1982.
- Mark, Joshua J. "Religious Responses to the Black Death". *World History Encyclopedia* içinde, 16 Nisan 2020. <https://www.worldhistory.org/article/1541/religious-responses-to-the-black-death/>.
- Meral, Yasin. *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*. İstanbul: Milel Nihal Yayınları, 2021.
- Michael, Robert. *A History of Catholic Antisemitism, The Dark Side of the Church*. New York: Palgrave Macmillan, 2008.
- Özdemir, Mehmet. "Hıristiyan İspanya'da Yahudi Aleyhtarlığı (VI-XIV. Yüzyıllar)". *Bütün Yönleriyle Yahudilik* içinde, editör Asife Ünal, 239-56. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2012.

- Özmen, Seda. "Orta Çağ Yahudi Karşıtlığına Bir Örnek Olarak Talmud'un Yargılanması ve Yakılması". *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi* 2: 2 (2021): 432-61.
- Perry, Marvin, ve Frederick M. Schweitzer. *Antisemitism, Myth and Hate from Antiquity to the Present*. New York: Palgrave Macmillan, 2002.
- Rokeah, David. "The Church Fathers and the Jews in Writings Designed for Internal and External Use". *Antisemitism Through the Ages* içinde, editör Shmuel Almog, çeviren Nathan H. Reisner, 39-70. Oxford, New York, Beijing: Pergamon Presss, 1988.
- Roth, Cecil. *The Ritual Murder Libel and the Jew*. London: The Woburn Press, 1934.
- Roth, Norman. "Condemnation of Talmud". *Medieval Jewish Civilization: An Encyclopedia* içinde, 633-37. New York and London: Routledge, 2003.
- Schafer, Peter. *Judeophobia: Attitudes toward the Jews in the Ancient World*. Cambridge: Harvard University Press, 1998.
- Simonsohn, Shlomo. *The Jews of Italy: Antiquity*. Leiden&Boston: Brill, 2014.
- Sivrioğlu, Ulaş Töre. "Vizigot İspanya'sında Yahudiler: Anti-Semitizm Erken Bir Örneği". *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi* 4 (2019): 6-30.
- Soyer, François. *Medieval Antisemitism?* Leeds: ARC Humanities Press, 2019.
- Stern, Menahem. "Antisemitism in Rome". *Antisemitism Through the Ages* içinde, editör Shmuel Almog, çeviren Nathan H. Reisner, 13-25. Oxford, New York, Beijing: Pergamon Presss, 1988.
- Stow, Kenneth R. "Hatred of the Jews or Love of the Church: Papal Policy Toward the Jews in the Middle Ages". *Antisemitism Through the Ages* içinde, editör Shmuel Almog, çeviren Nathan H. Reisner, 71-89. Oxford, New York, Beijing: Pergamon Presss, 1988.
- Şengül, Fatma Seda. "Yahudi-Hıristiyan Münazaralarında İsa ve Mesih Tartışmaları-Paris, Barselona, Tortosa Örnekleri-". Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2022.
- Şengül, Mahmud Sami. "Yahudilik Karşıtı Hıristiyan Polemikleri Bağlamında Klunili Peter (Peter The Venerable) ve Mesih Eleştirisi". Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Taguieff, Pierre Andre. *Antisemitizm*. Çeviren Işık Ergüden. Ankara: Dost Kitabevi, 2017.
- Trachtenberg, Joshua. *The Devil and the Jews: The Medieval Conception of the Jew and its Relation to Modern Antisemitism*. Illinois: Varda Books, 2001.
- Veldt, S. Mark. "Christian Attitudes toward the Jews in the Earliest Centuries A.D.". Doktora Tezi, Western Michigan University, 2007. <https://scholarworks.wmich.edu/dissertations/925>.